

Erika Westerlund

PÄIHDERIIPPUVUUDESTA TOIPUVIEN IDENTITEETTI
ELÄMÄNTARINOISSA

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipalvelujen ohjauksen suuntautumisvaihtoehto
2012

PÄIHDERIIPPUUUDESTA TOIPUVIEN IDENTITEETTI ELÄMÄNTARINOISSA

Westerlund, Erika
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Huhtikuu 2012
Ohjaaja: Manni, Merja
Sivumäärä: 54
Liitteitä: 2

Asiasanat: päihderiippuvuus, toipuminen, identiteetti, narratiivisuus, elämäntarina

Tämän opinnäytetyön aiheena oli tutkia päihderiippuvuudesta toipuvien identiteettiä heidän elämäntarinoidensa pohjalta narratiivisin keinoin. Tutkimuksessa keskityttiin siihen, millaisena päihderiippuvuudesta toipuvien identiteetti näyttäytyy heidän elämänsä kertomusten valossa. Tutkimuksen keskiöön sijoittui eri elämäntarinoita kautta esiin tuotu kerrottu identiteetti. Kerrottu identiteetti näyttäytyi siten kertojan kokemuksiin perustuvana tarinallisena luomuksena, jossa identiteetti käsitellään kulttuurisena, muuttuvana ja moniulotteisena prosessina.

Tutkimuksen teoreettisessa osuudessa käsiteltiin päihderiippuvuuteen liittyvää määrittelyä. Toipumista käsiteltiin ensisijaisesti AA-liikkeen näkökulmasta käsin. Identiteetin käsitettä avattiin ja käytettiin tutkimuksessa eri tieteenalojen näkökulmasta. Nämä lähtökohdat muodostivat viitekehyksen päihderiippuvuudesta toipuvien identiteettiä koskevaan tutkimukseen. Teoriaosuudessa käsiteltiin myös narratiivisuutta, joka toimi tämän kvalitatiivisen tutkimuksen lähestymistapana.

Tutkimus toteutettiin kolmen päihderiippuvuudesta toipuvan elämäntarinoiden ja heidän haastattelujensa pohjalta. Haastattelumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Tutkimusaineiston analyysi eteni teemoittelusta juonirakenneanalyysiin. Juonirakenneanalyysin avulla aineistosta tuotiin esiin päihderiippuvuudesta toipuvien identiteetin kehittymiseen ja muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä.

Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että kertomuksissa nykyisyyden identiteetti näyttäytyy tarinallisena, uudelleen rakennettuna identiteettinä. Kertomuksissa identiteetti on tullut tietoisien pohdinnan kohteeksi toipumisprosessin aikana rakentuen AA:laiseksi identiteetiksi. Kertomuksissa elämänmuutokset ovat johtaneet identiteettikriisiin. Hoito- ja juomisajan identiteettikuvauksissa identiteetti näyttäytyy ristiriitaisena suhteessa muiden käsityksiin. Lapsuuden ja nuoruuden identiteettikuvauksissa on ollut keskeisellä sijalla varhaisten vuorovaikutussuhteiden sekä sosiaalisten yhteisöjen merkitys kertojien identiteettikäsitysten muodostumisessa.

Tutkimuksessa identiteettityön merkitys tulee tärkeäksi riippuvuudesta toipuessa. Identiteettityö AA:n tai terapian avulla mahdollistaa pysyvän muutoksen sekä riippuvuuskäyttäytymisessä että identiteettikäsityksessä.

RECOVERING SUBSTANCE ADDICTS IDENTITY IN LIFE STORIES

Westerlund, Erika

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Social Services

April 2012

Supervisor: Manni, Merja

Number of pages: 54

Appendices: 2

Keywords: substance addiction, recovery, identity, narrative, life story

The purpose of this thesis was to research the identity of recovering substance addicts based on subjects' life stories applying narrative methods. Focus of the research was to determine how the subjects' identity looks in correlation of their life story. Focal point of the research was identity presented by different phases of life. Identity was presented in a form of story based on subjects' experiences, in that the identity is understood as cultural, changing and multidimensional process.

Theoretical section of the research processed definition of substance addiction. Recovery was processed primarily from the view of AA-movement. Definition of identity was taken up to discussion from the view points of several fields of science. These foundations formed the structure for the research of recovering substance addict's identity. Theory section also processed a narrative, the method of this qualitative research.

The research was carried out from interviews and life stories of three recovering substance addicts. Method of interview was theme interview. Analysis proceeded from theme based method to plot structure analysis. Plot structure analysis was used to promote the reasons that affected and shaped the identities of the subjects.

The research determined that in the life stories current identity was projected as narrative, reconstructed identity. In stories the identity has become the subject of conscious deliberation during the recovery, forming the identity of AA member. In stories the changes in subjects' life have led to identity crisis. Identity stories during the abuse and rehab periods conflict with public view. The central point on identity stories of childhood and youth was the effect of early social interaction and society to the forming of identity.

The research shows identity processing as an important factor while recovering from addiction. Identity processing through AA-movement or therapy allows lasting changes in addictive behaviour and identity image.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	PÄIHDERIIPPUUUS JA TOIPUMINEN	7
2.1	Päihderiippuvuuden määrittely	8
2.1.1	Päihderiippuvuuden ulottuvuudet	8
2.1.2	Päihderiippuvuuden selitysmallit	9
2.2	Toipuminen vertaistuen avulla AA:ssa	10
2.2.1	AA-tarinat toipumista käsittelevässä tutkimuksessa	11
2.3	Muita näkökulmia päihderiippuvuuteen ja toipumiseen.....	12
3	IDENTITEETIN MÄÄRITTELYÄ.....	13
3.1	Elämänkaarajattelu ja identiteetti	13
3.2	Identiteetin käsite psykologian piirissä.....	14
3.3	Identiteetin käsite sosiaalitieteiden piirissä.....	16
3.4	Narratiivinen identiteetti	17
3.5	Identiteetti tässä tutkimuksessa.....	19
4	NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA.....	21
4.1	Narratiivisuus tässä tutkimuksessa	24
5	AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	25
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	28
6.1	Tutkimustehtävä.....	28
6.2	Tutkimusaineisto.....	29
6.3	Elämäntarinat	29
6.4	Teemahaastattelut	30
6.5	Aineiston käsittely ja analyysi	32
6.5.1	Teemoittelu.....	32
6.5.2	Juonirakenneanalyysi	32
7	TUTKIMUKSEN TULOKSET	34
7.1	Identiteettitarinoiden kulku.....	34
7.1.1	Lapsuuden tarinat ja identiteetti	34
7.1.2	Nuoruuden tarinat ja identiteetti.....	37
7.1.3	Aikuisuuden tarinat – Juomistarina ja identiteetti.....	39
7.1.4	Aikuisuuden tarinat – Hoito- ja retkahdustarinat ja identiteetti	41
7.1.5	Aikuisuuden tarinat – Toipumistarina ja identiteetti.....	42
7.1.6	Aikuisuuden tarinat – AA-tarina ja identiteetti	44
7.1.7	Aikuisuuden tarinat – Nykyisyyden tarina ja identiteetti.....	46
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	47

LÄHTEET..... 53

LIITTEET

1 JOHDANTO

Päihteiden käyttö ja erityisesti päihderiippuvuus ovat Suomessa kasvavia yhteiskunnallisia ongelmia. Yhteiskunnassa käydään jatkuvasti keskustelua erilaisista päihteisiin liittyvistä kysymyksistä, kuten päihdeongelmista kärsivien hoidosta ja hoidon järjestämisestä. Samalla yhteiskuntakulttuurin yhteisölliset arvot ovat murentuneet ja tilalle ovat tulleet yksilöllisten arvojen ihannoiti. Esimerkiksi päihteiden käytön voidaan katsoa kuuluvan ihmisen yksilölliseksi oikeudeksi yhteiskunnassa. Vaikka yhteiskunta rakentuu yksilöistä, silti ihmisellä on luonnollinen tarve yhteisöllisyyden kokemiseen. Yksilöllisten arvojen korostuminen luo ihmisille vapauksia ja valinnan mahdollisuuksia, mutta samalla se saattaa luoda yksinäisyyttä ja vieraantumista sekä turvattomuutta ja rajattomuutta. Täten oman paikan löytäminen yhteiskunnassa vaatii edellytyksiä sekä persoonallisen että sosiaalisen identiteetin kehittymiselle. (Holmberg 2010, 12.)

Kiinnostukseni päihdehoitoa ja toipumista koskeviin näkemyksiin heräsi opintojaksojen ja harjoittelukokemusten myötä. Yhdellä opiskeluun liittyvällä harjoittelujaksolla eräässä päihdekuntoutuslaitoksessa kuntoutujien tehtäviin kuului muun muassa oman elämäntarinan kirjoittaminen. Harjoittelujakson päätyttyä jäin pohtimaan elämäntarinoiden merkitystä kuntoutujille ja tarinoiden hyödynnettävyyttä päihderiippuvuudesta toipumisessa. Vertaistukeen pohjautuvassa AA-liikkeen piirissä elämäntarinan kirjoittamisella tai kertomisella on merkittävä asemansa yhteisön jäsenten toipumiselle. Näistä lähtökohdista opinnäytetyöni aihe vähitellen muodostui. Tutkimukseni aihealueeksi valitsin päihderiippuvuudesta toipuvien elämäntarinoiden tutkimisen.

Elämäntarinoiden tutkiminen on voimistunut eri tieteenalojen piirissä niin, että voidaan puhua narratiivisesta tai elämänkerrallisesta käännteestä sosiaalitieteissä. Elämäkerrallisen lähestymistavan taustalla on näkemys elämän ja identiteettien rakentumisesta tarinoina. Olennaista on kiinnostus yksittäisen ihmisen ainutkertaiseen tapaan kokea, ajatella ja toimia. Näin ollen ihmisen kokemuksia voidaan pitää tarinoina, joita he elävät ja kertoessaan muotoilevat uudelleen. Oman elämän pohdinta tulee ker-

tomuksen kohteeksi ja samalla se on kerrontaa, jonka avulla ihminen rakentaa minuuttaan ja omaa identiteettiään. (Syrjälä 2010, 247–248.)

Tarinan muodostaminen tulee tärkeäksi erilaisten elämänmuutosten yhteydessä. Pääteiden käytön ja siitä toipumisen voidaan nähdä yksilön elämänselityksessä merkittävänä elämänmuutoksina. Elämänmuutoksissa ihmisellä on tarve löytää tapahtuneelle jonkinlainen selitys ja merkitys sekä suuntautua tulevaisuuteen muutoksen jälkeen. Tärkeäksi muodostuu identiteetin jatkuvuuden turvaaminen elämäntarinan käännekohtissa. (Koski-Jännes 1998, 198.)

Tutkimuksessani keskityn päihderiippuvuudesta toipuvien elämäntarinoiden tarkasteluun. Tarkastelun keskiössä ovat tutkittavien identiteetit ja niiden muodostuminen heidän elämänselityksensä lapsuudesta nykyhetkeen asti. Tutkimuksessani otan huomioon sen, miten tutkittavien pääteiden käyttö ja heidän toipumisprosessinsa ovat vaikuttaneet heidän identiteettikäsitykseensä sekä millaisena se heidän kertomuksissaan näyttäytyy.

Identiteetin tarkastelussa käytän eri tieteenalojen näkemyksiä ja lähestymistapoja. Tällä tavoin yritän hahmottaa sitä, kuinka moninaisin tavoin identiteettiä, sen kehittymistä ja sen rakentumista voidaan kuvata. Tarkastelutavan myötä tutkittavien identiteettiin ja sen muodostumiseen avautuu moniulotteinen ja ajatuksia herättävä kokonaisuus, jolla on oma merkityksensä identiteettitunteen kokemiselle ja sen käsittämiseksi.

2 PÄIHDERIIPPUUUS JA TOIPUMINEN

Tässä teoriaosuudessa määrittelen lyhyesti, mitä päihderiippuvuudella tarkoitetaan ja millaisia selitysmalleja päihderiippuvuudesta ja sen syntymekanismeista on olemassa. Lisäksi tarkastelen sitä, millaisena päihderiippuvuuden selitysmallit näyttäytyvät tässä tutkimuksessa. Käsittelen toipumiseen liittyviä näkökulmia lähinnä vertaistuen

viitekehuksesta käsin, koska tutkittavien toipuminen on tapahtunut AA-liikkeen piirissä.

2.1 Päihderiippuvuuden määrittely

Päihderiippuvuus on pakonomaista käyttäytymistä, jossa kemiallisten aineiden käytön hallitseminen ja lopettaminen käy yhä vaikeammaksi. Päihdealtistus on usein pitkäaikaista ja toistuvaa, joka jatkuessaan johtaa sietokyvyn kasvamiseen. Käytön lopettamisesta seuraa psyykkisiä ja fyysisiä vieroitusoireita. Päihteisiin sopeutuminen on yksilöllinen prosessi, joka saattaa vaikuttaa haitallisesti elämänhallintaan, hyvinvointiin, elämän arvoihin tai sosiaalisiin suhteisiin. Ihminen näkee päihteiden käytön hyödyt voimakkaammin kuin siitä johtuvat haitat, vaikka käytöstä aiheutuu selvästi havaittavia ongelmia. Päihteiden käytölle ei nähdä tai osata toteuttaa muuta vaihtoehtoa. Tällöin ihminen hakee turvaa ja tyydytystä päihteestä kokiessaan sen hyvänä ja helppona tyydytyksen lähteenä. Päihteestä tulee korvike asioille, joita ihminen kaipaa elämäänsä, kuten kestäviä ja vuorovaikutuksellisia ihmissuhteita. (Holmberg 2010, 38–39.)

2.1.1 Päihderiippuvuuden ulottuvuudet

Päihderiippuvuuden ulottuvuudet voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja henkiseen riippuvuuteen. Fyysinen riippuvuus syntyy, kun käyttäjän elimistö tottuu käytettävään aineeseen. Tämä näkyy elimistön fysiologisella mukautumisella päihteiden vaikutuksiin, mikä näkyy mm. välittäjäaineiden ja aivotoiminnan muutoksina. Fyysinen sietokyky päihteitä käyttäessä kasvaa altistumisen myötä. Fyysisiä vieroitusoireita ilmentyy, jos päihteiden käyttö lopetetaan äkillisesti. Psykkinen riippuvuus tarkoittaa ihmisen pakonomaista tarvetta tai käyttötottumusta päihdettä kohtaan. Psykkisen riippuvuuden syntyyn vaikuttavat ihmisen tunnereaktiot, ongelmanratkaisutaidot, päättely- ja päätöksentekokyvyt. Sosiaalinen riippuvuus tarkoittaa riippuvuutta päihteiden käyttöä suosivista sosiaalisista suhteista. Näissä sosiaalisissa suhteissa käyttäjä kuuluu ryhmään, jonka jäseniä yhdistää päihteiden käyttö.

Sosiaalisessa riippuvuudessa on kyse vuorovaikutuksesta ja ihmissuhteista. Henkinen riippuvuus liittyy ihmisen ajatusmaailmaan, elämäkatsomukseen tai ilmapiiriin, jota päihteiden käyttö hallitsee. Täten päihteiden käyttö ilmentää tiettyjä arvoja, uskomuksia, ihanteita tai hengellisyyttä. Päihteiden käytöllä pyritään saavuttamaan jokin henkinen tai hengellinen tila. (Holmberg 2010, 40.)

2.1.2 Päihderiippuvuuden selitysmallit

Päihderiippuvuutta voidaan selittää monin eri tavoin riippuen eri maailmankatsomusten, tutkimusorientaatioiden tai ammattiryhmien näkökulmista. Psykologian piirissä riippuvuuden syntymekanismeja voidaan selittää esimerkiksi Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian mukaan. Riippuvuuden tai riippumattomuuden perustan nähdään olevan varhaislapsuuden riippuvuustarpeiden tyydyttämisen onnistumisessa. Näkemyksessä korostuu ihmisen biologiset, psyykkiset ja yksilölliset tekijät, jotka vaikuttavat elämän kasvutapahtumiin. Kasvutapahtumista selviytymistä edistävät kriisien ja konfliktien myötä syntyneet oivallukset. (Holmberg 2010, 42–44.)

Sosiaalitieteen teorioissa painotetaan sosiaalisen ympäristön vaikutusta riippuvuuden syntyyn. Näin ollen riippuvuus nähdään sosiaalisesti määrittävänä jonakin normaalista poikkeavana käyttäytymisenä. (Holmberg 2010, 42–44.)

Neurokemialliset selitysmallit korostavat keskushermoston mielihyvän palautejärjestelmän roolia päihderiippuvuuden syntymisessä, jossa aivojen välittäjäaineilla nähdään olevan suurin merkitys. (Holmberg 2010, 42–44.)

Joidenkin tutkimusten mukaan perintötekijät vaikuttavat päihderiippuvuuden syntyyn. On puhuttu ns. 1- ja 2-tyypin alkoholiriippuvuuden periytyvyydestä. 1-tyypin alkoholiriippuvuuden nähdään alkavan aikuisiällä, johon liittyy käyttö- ja vieroittautumisjaksojen vuorottelu. 2-tyypin riippuvuuden nähdään alkavan nuoruusiässä, johon liittyy lapsuus- ja nuoruusajan käytöshäiriöitä ennakkoiden myöhemmässä vaiheessa aikuisiän persoonallisuushäiriöitä. (Holmberg 2010, 42–44.)

Lääketieteellisestä näkökulmasta päihderiippuvuus voidaan määritellä krooniseksi ja uusiutuvaksi sairaudeksi, joka on kirjattu kansainväliseen tautiluokitusjärjestelmään. Tunnusmerkkeinä pidetään pakonomaista tarvetta saada päihdettä, heikentynyttä kykyä kontrolloida käyttöä, vieroitusoireita, sietokyvyn kasvua, päihteen käyttöön keskittymistä ja sen jatkamista haitoista huolimatta. (Holmberg 2010, 42–44.)

Vertaistukeen pohjautuva AA-liike näkee alkoholismia sairaudenkaltaisena tilana. Toipuvat alkoholistit määrittelevät sen itse aiheutetuksi ja pitkäaikaiseksi sairaudeksi. AA:n näkemyksen mukaan alkoholismista ei voi parantua, mutta sen voi saada hallintaan keskustelemalla riippuvuudesta ryhmissä ja seuraamalla 12 askeleen toipumisohjelmaa. (Holmberg 2010, 42–44.)

Voidaan puhua myös päihteen käyttäjän kokemuksellisesta selitysmallista riippuvuudelle, jossa jonkin asian korjaaminen tai ”lääkitseminen” tapahtuu päihteen avulla. Päihteillä pyritään saavuttamaan ”normaali” olotila. Näin helpotetaan esimerkiksi persoonallisuuden tai kehon toimintojen koettuja vajavaisuuksia ja saavutetaan hetkellisesti eheyden kaltainen tila. (Holmberg 2010, 42–44.)

2.2 Toipuminen vertaistuen avulla AA:ssa

Koska tutkittavieni toipuminen on tapahtunut vertaistuen avulla AA-liikkeen piirissä, kohdistan toipumisen tarkastelun AA-liikkeeseen. AA eli Alcoholics Anonymous (Nimettömät alkoholistit) on vertaistukeen pohjautuva liike, jonka tavoitteena on koontua samassa tilanteessa olevien kanssa yhteisen ongelman takia pyrkimyksenä lopettaa juominen ja pysyä raittiina. Vertaistuen avulla on tarkoitus sekä saada apua itselle että auttaa muita alkoholista toipuvia. AA:n toimintamuotona ovat ryhmäkoukset sekä AA:n 12 askeleen toipumisohjelma, jotka sisältävät kolme ulottuvuutta: toipumisen (kaksitoista askelta), yhtenäisyyden (kaksitoista perinnettä) ja palvelun (kaksitoista käsitettä). Toipuminen tapahtuu askeleiden avulla, joiden tarkoitus on tukea päihtetöntä elämäntapaa. AA:n toiminta-ajatukset määrittävät kahdentoista perinteen mukaan. Palvelu-käsite tarkoittaa AA:n ideologisista lähtökohdista tehtävää raittiuden ympärille keskittyvää toimintaa, joita ovat ryhmävastuu, yhteistyö hoi-

tolaitosten kanssa, julkaisutoiminta ja yhteydenpito juoviin kanssaihmissiin. AA:n toipumisohjelman keskeisyys on sen hengellisyydessä. Tällä tavoin ohjelma pyrkii tuottamaan toipumiseen henkisen ulottuvuuden siinä määrin kuin kukin toipuva halua sen omaksua. (Kuusisto 2010, 59–60.)

2.2.1 AA-tarinat toipumista käsittelevässä tutkimuksessa

Toipumista voidaan tarkastella toipuvien elämäntarinoista käsin, kuten Koski-Jännes (1998) on tehnyt yhdessä Hännisen kanssa tutkiessaan riippuvuudesta toipuvien vapautumistarinoita. He löysivät toipuvien kertomuksista erilaisia tarinatyyppisiä, joista tässä yhteydessä keskityn AA-tarinan tarkasteluun. AA-tarinoissa keskeistä oli vapautuminen riippuvuudesta AA:n avulla ja AA:laisuus. Kertomuksilla oli lisäksi yhtenevä juonirakenne ja yhteisiä AA:laisia ilmauksia. Kertomusten samankaltaisuus selittyy sillä, että AA:n toiminta perustuu vahvasti elämäntarinoiden kertomiseen ja kuuntelemiseen. AA-tarinoissa kuvataan usein alkoholinkäyttöhistoriaa, jossa juomisen lisääntyminen johtaa ongelmien kasaantumiseen ja ulkoisiin vaatimuksiin lopettaa juominen. Juomisen lopettaminen onnistuu vasta ns. pohjakokemuksen myötä, jossa juomisen jatkaminen tuntuu yhtä mahdottomalta kuin sen lopettaminenkin. Pohjakokemus on AA-tarinoiden ensimmäinen käännekohta, joka merkitsee entisen elämän päättymistä. Tästä seuraa eräänlainen etsikkoaika, jolloin apua haetaan ammattiauttajilta tai omasta tahdonvoimasta. Samalla tarjoutuu mahdollisuus AA:han liittymisestä, mutta usein se koetaan tässä vaiheessa ristiriitaisena vaihtoehtona toipumiselle. Lopulta avun saaminen tapahtuu, kun nöyrytyksen ja oman voimattomuuden kautta löytyy rohkeus liittyä AA:han. AA:n löytäminen on tarinoiden toinen käännekohta ja siten uuden elämän alku. Vertaistuen ohella tärkeäksi oivallukseksi muodostuu alkoholismin käsittäminen sairaudeksi. Vertaistuen ja AA:n ohjelman avulla toipuminen voi alkaa. Liittyminen AA:han merkitsee sekä avun saamista itselle että sen antamista muille toipuville. Useasti AA-tarina päättyy opetukseen ja kiitoksiin. (Koski-Jännes 1998, 205–208.)

Koski-Jännes (1998) ja Hänninen näkivät AA-tarinoiden heijastelevan AA-liikkeen vallitsevia ajatustapoja. Esimerkiksi AA-tarinan tapa hahmottaa riippuvuusongelman

kulkua ja siitä vapautumista tukeutuu AA-liikkeen piirissä vallitsevaan selitysmalliin, jossa alkoholismi nähdään parantumattomana sairautena. Toipuminen tapahtuu vasta oman voimattomuuden myöntämisellä alkoholin käytön suhteen sekä vertaistuen ja AA:n ohjelman avulla. Näin ollen AA-tarina on syyllisyydestä vapauttava eli alkoholismia ei nähdä erikseen kenenkään ihmisen tai asian syyksi. Kuitenkin AA-yhteisön jäsenenä ollessaan on henkilö vastuullinen toimija, joka on vastuussa juomattomuudestaan. AA-tarinoissa arvot tai niiden puuttuminen tulevat voimakkaasti esiin yksilön suhteella itseen ja muihin ihmisiin. Huonoja elämänarvoja edustavat juomiseen liittyvä elämäntapa ja kuvitelmat hallita omaa juomista, jotka johtavat eristymiseen muista ihmisistä ja lopulliseen yksinäisyyteen sekä kuolemaan. AA-ajattelussa alkoholistin perusongelmana pidetään ns. moraalista heikkoutta eli henkisyiden puutetta. AA-tarinoissa hyvinä arvoina ja asioina pidetään yhteyttä ihmisiin ja laajempiin kokonaisuuksiin sekä henkisyttä, ”korkeampaa voimaa”. AA:n ihmiskuva perustuu näkemykseen, jossa yksilö nähdään luonnoltaan heikkona olentona, jonka vahvuuskuvitelmat ovat epätodellisia ja johtavat itsepetokseen. AA:n yhteiskuntakuva muodostuu myönteiseksi siten, että ihminen voi hallita luontaista heikkouttaan liittymällä osaksi sosiaalista järjestystä ja ryhmää sekä lopulta osaksi yhteiskuntaa. (Koski-Jännes 1998, 208–209.)

Tutkimuksessani tutkittavieni kertomukset noudattavat pitkälti edellä esitetyn AA-tarinan kaltaisia juonirakenteita ja sisältöjä. Koski-Jännes (1998) ja Hänninen huomasi lisäksi, että AA-tarina ei tyypillisesti alkanut kuvauksella lapsuudesta, vaan aikaisintaan ensimmäisestä juomiskokemuksesta. Pyysin omassa tutkimuksessani tutkittavia kertomaan elämästään lapsuudestaan asti, koska minua kiinnosti se, miten tutkittavat näkivät lapsuuden kokemusten merkityksen. Näen, että identiteetin rakentamista tutkittaessa tutkittavien lapsuusajan kuvaukset tulevat tutkimuksen kannalta tärkeiksi ja oleellisiksi näkökulmiksi.

2.3 Muita näkökulmia päihderiippuvuuteen ja toipumiseen

Stanton Peelen (2004) näkemyksen mukaan alkoholismia ei voida pitää sairautena, vaan toimintana, jonka ihminen itse voi omin avuin lopettaa. Peele korostaa, että suu-

rin osa alkoholiongelmaisista lopettaa juomisensa omin avuin, ei niinkään hoidon tai vertaistuen avulla kuin yleensä uskotaan. Peele kritisoi voimakkaasti hoitojärjestelmien ja AA:n käsitystä alkoholismin sairausluonteesta, jossa ihminen nähdään voimattomana oman addiktionsa suhteen. Hän näkee, että sairauskäsityksen omaksumisella on vahingollinen vaikutus ihmiselle, joka yrittää vapautua riippuvuuksistaan. Hänen mielestään ihmisen ei tarvitse myöntää olevansa alkoholisti lopettaakseen juomisensa. Peele näkee, että hyödyllisempää on keskittyä terapiaan, jossa käytetään apuna esimerkiksi yhteisönvahvistusohjelmaa tai motivoivaa haastattelua ja keskitytään yksilön voimaan ja itseluottamukseen eli luodaan pystyvyysodotuksia riippuvuuksista vapautumisessa. Riippuvuuksista vapautuminen tapahtuu luomalla yksilön elämään rakennuselementtejä, jotka toimivat eräänlaisina työvälineinä tässä prosessissa. Näitä ovat arvot, motivaatio, palkkiot, voimavarat, tuki, kypsä identiteetti ja korkeammat tavoitteet. (Peele 2004, 24–31.)

3 IDENTITEETIN MÄÄRITTELYÄ

3.1 Elämänkaariajattelu ja identiteetti

Elämänkaariajattelussa keskeistä on tarkastella ihmisen kehitystä kokonaisuudessaan läpi yksilön elämänhistorian. (Dunderfelt 2004, 15.) Elämänkaaritutkimuksessa on monia suuntaviivoja, jonka vuoksi se ei ole täysin ongelmaton tutkijan kannalta. Täten tutkijan on valittava näkökulmansa, joka useimmiten pohjautuu tutkijan omaan ihmiskäsitykseen. (Dunderfelt 2004, 51–56.) Elämänkaariajattelu antaa tutkimukselleni antoisan lähtökohdan, koska tavoitteenani on tarkastella tutkittavien elämänkulkua lapsuudesta nykyhetkeen asti. Tutkimukseni keskiössä on se, mitä tutkittavat kertovat identiteetin muodostumisesta ja kehityksestä sekä siihen vaikuttaneista tekijöistä heidän elämänkulkunsa aikana. Seuraavaksi avaan sitä, miten tieteenalasta riippuen identiteetin käsitettä voidaan tarkastella eri tavoin.

3.2 Identiteetin käsite psykologian piirissä

Psykologian piirissä elämänkaarajattelua edustava Erik H. Eriksonin (1962) psykososiaalinen kehitysteoria on näistä tunnetuin. Teoriassa tarkastellaan ihmisen identiteetin eli yksilöllisyyden elämänmittaista kehitystä. Identiteetin kehitys tapahtuu kahdeksan eri vaiheen kautta, jossa ihminen kohtaa näiden vaiheiden kehitystehtäviä jatkuvassa vuorovaikutuksessa sosiaalisen yhteisön ja yhteiskunnan kanssa. (Dunderfelt 2004, 241.) Jokainen vaihe tuo jotakin uutta yksilön identiteettiin, näin ihminen oppii uusia keinoja hallita eri elämänvaiheisiin liittyviä kriisejä. (Ojanen 1994, 34.) Tämä edellyttää kehitysvaiheiden onnistunutta läpikäymistä, joka takaa ihmisen eheän identiteetin muodostumisen. Näin identiteetti näyttäytyy suhteellisen pysyvänä ja muuttumattomana ominaisuutena. (Erikson 1962, 239–256.)

Fadjukoff (2007) esittelee aikuisiän identiteettiin ja sen muodostumiseen liittyvässä tutkimuksessaan James Marcian (1966) luoman teorian identiteettistatuksista, jotka on jaoteltu neljään osaan identiteetin saavuttamiseksi käydystä prosessista. Keskeistä prosessissa on identiteetin yksilökohtainen etsintä ja vaihtoehtojen pohdinta sekä sitoutuminen omiin näkemyksiin ja arvomaailman valintoihin. (Fadjukoff 2009, 181.) Seuraavana olevat identiteettistatuksien tasot kuvaavat identiteetin kehitystä lapsuudesta aikuisuuteen, mutta kaikkia eri tasoja esiintyy myös aikuisilla.

Selkiintymätön identiteetti tarkoittaa sitä, että henkilöllä ei ole selkeää kuvaa omista arvoistaan tai näkemyksistään ja hän suhtautuu asiaan välinpitämättömästi. Henkilö ei pyri identiteetin luomiseen, koska ei näe tätä ongelmallisena ja hänellä on taipumus orientoitua nykyhetkeen, ei tulevaisuuteen. Lapsen identiteetin kehitys alkaa edetä tältä tasolta. Aikuisen selkiintymätön identiteetti saattaa johtua mm. ihmisen kyvyttömyyden tunteesta tehdä omia ratkaisujaan tai tiedostaa ongelmiaan ja vaihtoehtojaan erilaisissa tilanteissa. (Fadjukoff 2009, 181–184.)

Omaksuttu identiteetti tarkoittaa, että ihminen on omaksunut perheensä tai muun yhteisön näkemykset ja normit ilman omaa pohdintaa asiasta. Tähän sitoutuminen johtaa ihmistä toteuttamaan ja täyttämään ennalta asetettuja normeja ja odotuksia. Jatkuva omaksutun identiteetin ylläpitäminen saattaa johtaa tilaan, jossa pyritään välttämään sisäisiä tai ulkoisia ristiriitatilanteita. (Fadjukoff 2009, 181–184.)

Etsivä identiteetti on ihmisellä, joka ei kykene määrittämään identiteettiään ja täten kokee sen ongelmalliseksi. Ihminen yrittää aktiivisesti löytää ja muodostaa omaa näkemystään. Hänellä on uskallusta kyseenalaistaa sekä muiden että omaa ajattelua. Vakavasta itsensä ja valintojensa pohdinnasta voidaan puhua myös identiteettikriisinä. Etsintä on tyypillisintä nuoruuden vaiheissa, mutta toistuu aikuisuudessa mm. elämän muutostilanteissa. Pitkäkestoisena identiteetin etsintä on kuitenkin henkisesti kuormittavaa ja on riski ihmisen hyvinvoinnille. (Fadjukoff 2009, 181–184.)

Saavutettu identiteetti tarkoittaa, että ihminen on aktiivisesti rakentanut identiteettiään ja näkemystään pohtien, kyseenalaistaen ja vertaillen erilaisia näkemyksiä etsintävaiheen kautta. Saavutetun identiteetin omaava henkilö näkee tulevaisuutensa asiana, johon hän voi itse vaikuttaa. Saavutettu identiteetti toimii ihmisen voimavarana ja tukee hyvinvoinnin osatekijöitä, kuten elämänhallintaa, jatkuvuuden ja merkityksen tunnetta, henkistä ja sosiaalista kyvykkyyttä, tuotteliaisuutta, toisista huolehtimista sekä onnellisuuden kokemista. (Fadjukoff 2009, 181–184.)

Näillä kahdella psykologian piiriin kuuluvalla teoriolla on yhteinen näkemys siitä, että ihmisellä on tarve tuntea olemassaoloonsa liittyvää samuutta ja jatkuvuutta menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä sekä tuntemus siitä, että omat sisäiset tarpeet, kyvyt ja itsestä tehdyt havainnot ovat yhteneväisiä keskenään. Täten yksilö ymmärtää sekä oman ainutlaatuisuutensa että samankaltaisuutensa muihin ihmisiin nähden ja on tietoinen omista voimavaroistaan ja heikkouksistaan. (Fadjukoff 2009, 180.)

Identiteetti voidaan nähdä rakenteena, joka ohjaa sitä, miten ihminen käsittelee kokemuksiaan ja määrittää, mitkä kokemukset ovat hänelle tärkeitä. Näin identiteetti sisältää kokemuksellisen tason eli ihmisen oman kokemuksen identiteetistään. (Fadjukoff 2009, 181.)

3.3 Identiteetin käsite sosiaalitieteiden piirissä

Sosiaalitieteiden piirissä identiteetti nähdään moninaisena ja alati muuttavana prosessina, joka kestää läpi ihmisen elämän ajan. Stuart Hall (1999) jaottelee identiteetin käsitteen eri aikakausien mukaan kolmeen osaan: valistuksen subjektiin, sosiologiseen subjektiin ja postmoderniin subjektiin. Valistuksen subjekti perustui käsitykseen ihmisen ”sisäisestä ytimestä”, joka sai alkunsa ihmisen syntyessä ja kehittyessä pysyen kuitenkin samana ja jatkuvana läpi yksilön elinajan. (Hall 1999, 21–23.)

Sosiologisessa subjektikäsitteessä subjektin ”sisäinen ydin” ei ollut itsenäinen ja itseään kannatteleva, vaan muodostui suhteessa ”merkityksellisiin toisiin”, joiden tehtävänä oli välittää subjektille tätä ympäröivää kulttuuria. Tämän näkemyksen mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa, jossa subjektin ”sisäinen ydin” muokkautuu jatkuvassa vuoropuhelussa ”ulkopuolella” olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa. (Hall 1999, 21–23.)

Postmodernilla subjektikäsitteellä ei ole kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä, vaan se muotoutuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla yksilöä kuvailaan tai puhutellaan kulttuurisissa järjestelmissä. Näin ollen subjektilla on eri identiteettejä eri aikoina ja identiteetit voivat olla myös ristiriitaisia keskenään. (Hall 1999, 21–23.) Hall toteaa lisäksi, että jos yksilö kokee omaavansa yhtenäisen identiteetin läpi elämänsä, tämä johtuu vain siitä, että yksilö on rakentanut lohduttavan tarinan tai ”minäkertomuksen” itsestään. (Hall 1999, 23.)

Identiteetti on muodostunut nykyajalle tyypilliseksi kysymykseksi. Aiemmin identiteetti oli annettu jo syntymässä ja se määrittyi luokkasidonnaisesti. Identiteetit olivat havaittavissa sekä subjektiivisesti että objektiivisesti, joten identiteetin ongelmaa ei ollut. Nykyaikana kysymykset identiteetin rakentamisesta, identiteettityöstä ja identiteettikriiseistä ovat tulleet ajankohtaisiksi, koska ihmiset joutuvat tilanteittain itse rakentamaan ja määrittelemään oman identiteettinsä. Omaksuessaan uusia rooleja ihminen joutuu sopeutumaan ja muuttumaan ja täten pohtimaan identiteettiään eli sitä, kuka hän on. Risto Honkonen (1995) esittelee artikkelissaan Goffmanin (1990) näkemyksen persoonallisen ja sosiaalisen identiteetin välisestä jaottelusta. Näkemyk-

sessä sosiaalinen ja persoonallinen identiteetti ovat ensisijaisesti osa muiden ihmisten käsityksiä ja määritelmiä tietyn yksilön identiteetistä. Kuitenkin arkikielessä puhuttaessa identiteetillä tarkoitetaan usein ihmisen omaa käsitystä itsestään. Identiteetin käsite ei aina kuvasta tietoa siitä kuka identifioi. Täten identifioiminen tapahtuu sekä muiden ihmisten että ihmisen itsen antaman identiteetin mukaan. Tällöin voidaan puhua minä-identiteetistä ja julkisesta identiteetistä, jotka yleensä ovat enemmän tai vähemmän ristiriidassa keskenään. (Honkonen 1995, 174–175.)

Anja Koski-Jännes (1998) esittelee toipumista koskevassa teoksessaan Harren (1983) näkemyksen sosiaalisesta ja henkilökohtaisesta identiteetin muodostumisesta, joka sisältää kaksi keskeistä tehtävää. Yhtenä keskeisenä tehtävänä on sellaisen sosiaalisen identiteetin löytäminen, joka takaa yksilölle hyväksytyt aseman vertaistensa keskuudessa. Toisena keskeisenä tehtävänä on henkilökohtaisen identiteetin löytäminen, mikä merkitsee oman yksilöllisen elämän ja sisimmän näkemistä ainutkertaisena. Nämä tehtävät ovat sidoksissa sosiaalisiin suhteisiin ja merkityksiin. (Koski-Jännes 1998, 174.)

3.4 Narratiivinen identiteetti

Koska tutkimusaineistoni pohjautuu tutkittavien elämäntarinoihin ja tarinoissa kerrottuihin muutoksiin, on tässä yhteydessä syytä perehtyä myös narratiivisen identiteetin käsitteeseen. Tarinallisessa lähestymistavassa minuutta ei nähdä pysyvänä ja olemuksellisenä, vaan kulttuurisena prosessina, muuttavana ja moniulotteisena. Täten identiteetti nähdään tarinallisena luomuksena, jossa sisäinen tarina on keskiössä. (Hänninen 2003, 60.) Hänninen (2003) näkee tarinallisen identiteetin koostuvan erilaisista tasoista, joista tässä nostan esiin reflektoidun identiteetin käsitteen.

Reflektoitu identiteetti (tulkittu minä) muodostuu ihmisen kertoessa itselleen tarinaansa. Tällä tasolla identiteettiä voidaan tietoisesti luoda ja tulkita yhä uudelleen. Tietoinen identiteetin rakentaminen tulee kyseeseen, kun elämäntarina jostain syystä katkeaa tai elämäntilannetta on arvioitava uudestaan sisäisten ristiriitojen ratkaisemiseksi. Tietoinen minätarinan luominen on sekä reflektiivistä, pohdiskelevaa että ref-

leksiivistä, itseään muokkaavaa eli tarinaansa muodostaessaan ihminen voi tietoisesti muokata itseään, asettaa itseään koskevia tavoitteita ja vaatimuksia. Reflektoitu sisäinen tarina voi olla joko yhtenäinen ja johdonmukainen tai ristiriitainen, katkokselinen ja epämääräinen. (Hänninen 2003, 60–62.)

Mikko Saastamoinen (2001) tarkastelee artikkelissaan narratiivista eli kertomusmetaforaan perustuvaa identiteettiä ja luonnehtii sitä Widdershovenin (1993) näkemyksen mukaan. Narratiivisella identiteetillä ilmaistaan omaa yhtenäisyyttä ja johdonmukaisuutta omien kokemusten kautta. Tämä tapahtuu kertomalla tarina, joka ilmaisee näitä kokemuksia ja niiden välisiä suhteita. Täten muodostuu persoonallinen identiteetti, joka synnyttää yksilön elämän kokemuksiin yhtenäisyyden ja jatkuvuuden. Se on tulos kokemuksen ja tarinan tulkinnallisesta suhteesta, jossa elämä antaa ainekset tarinalle ja toisaalta tarina muokkaa elämää. (Saastamoinen 2001, 146–147.)

Narratiiviseen identiteettiin on useita lähestymistapoja. Minäidentiteetin ja kertomuksen suhdetta Saastamoinen (2001) kuvaa Gergenin (1994) ajatusten mukaan. Fenomenologiset ja eksistentialistiset näkemykset pitävät narratiivista identiteettiä ihmisen sisäisenä prosessina, johon viitataan usein kokemuksen käsitteellä. Näkemyksessä korostuu ihmisen ainutkertainen ja muista erillinen kokemus. Sosiaalisessa konstruktionismissa minäkertomuksen ja narratiivisen identiteetin keskiö ei ole yksilössä, vaan ne ymmärretään osaksi julkista keskustelua ja selonteon tapoja. Kertomukset nähdään keskustelun resursseina, rakenteina, jotka ovat avoimia vuorovaikutuksen prosessille. Minäkertomus on vuorovaikutuksessa ja suhteissa käytettävä kielellinen väline, jonka avulla ylläpidetään, rohkaistaan tai rajoitetaan erilaisia toimintoja. Kulttuurisina resursseina ne palvelevat sosiaalisia tarkoituksia, kuten tunnistamista, itsensä oikeuttamista, kritiikkiä ja suhteiden lujittamista. Nämä taidot syntyvät vuorovaikutuksessa toistemme kanssa eli siten taitojen alkuperä on sosiaalinen eikä sisäsyntyinen. (Saastamoinen 2001, 148–149.)

3.5 Identiteetti tässä tutkimuksessa

Edellä esitellyt identiteettikäsitteet antavat omalle tutkimukselleni erilaisia suunta- viivoja ja lähestymistapoja. Näissä eri tieteenalojen identiteettikäsitteissä voidaan nähdä sekä eroja että yhtäläisyyksiä. Käsitteiden eroavaisuutena on näkemys identiteetin pysyvyydestä ja yhtenäisyydestä sekä siitä, ohjautuuko identiteetti sisältä- vai ulkoapäin. Myös ajan ja kulttuurin merkitys näyttäytyy käsitteissä eri tavoin. Tiettyllä tapaa esimerkiksi Eriksonin näkemys identiteetistä ja sen pysyvyydestä on vastakkainen Hallin postmodernille käsitteelle identiteetistä, jossa ihmisellä nähdään olevan useita eri identiteettejä eri aikoina. Käsitteiden yhteiseksi piirteeksi muodostuu näkemys vuorovaikutuksen merkityksestä identiteetin kehittymiselle.

Tutkimuksessani olen jakanut identiteetin tarkastelun elämänkulun mukaan lapsuudesta nykypäivään asti, jossa erilaiset elämänvaiheet ja –muutokset ovat keskeisellä sijalla tutkittavien kertomuksissa. Tutkittavien kertomuksista tarkastelun kohteeksi nousevat erityisesti päihteiden käyttö ja siitä toipuminen sekä näiden vaikutus tutkittavien omaan identiteettikäsitteeseen. Tunnistan sen, että eri identiteettiteorioiden yhdisteleminen samassa tutkimuksessa asettaa omanlaisensa haasteen tutkittavaa ilmiötä kohtaan. Tutkimukseni sijoittuu narratiivisuuden piiriin sisältäen psykologian piiriin kuuluvia lähestymistapoja. Tarkastelen identiteettiä tarinallisessa lähestymistavassa, jossa minuutta ei nähdä pysyvänä ja olemuksellisena, vaan kulttuurisena prosessina, muuttavana ja moniulotteisena. Täten identiteetti nähdään tarinallisena luomuksena, jossa sisäinen tarina on keskiössä. Koska yksi tutkimuskysymyksistäni liittyy varhaisten vuorovaikutussuhteiden merkityksiin, päädyin käyttämään tutkimuksessani myös psykologian piiriin kuuluvia Eriksonin ja Marcian teorioita. Lisäksi tutkimusaineistoni on pieni ja se ei tuota riittävää näkökulmaa lapsuuden ja nuoruuden identiteettiin muun tarkastelun avulla. Perustelen valintaani myös sillä, että kaksi haastateltavaani näki oman juomisensa taustalta löytyvät lapsuuden kokemukset, vaikka tämä näkökulma ei AA:n näkökulmaan kuulukaan.

Lapsuuden identiteettiä tarkastelen Eriksonin (1962) kehitysteorian mukaan ja vertailen sen yhtymäkohtia Taitton (1998) tutkimukseen. Käytän tarkastelussani lisäksi Goffmanin (1990) näkemystä persoonallisen ja sosiaalisen identiteetin muodostumisesta. Nuoruuden identiteettiä tarkastelen sekä Eriksonin (1962) että Marcian (1980)

näkemyksen mukaan ja vertailen sen yhtymäkohtia uudelleen Taitton (1998) tutkimukseen. Aikuisuuden identiteetin olen jakanut viiteen osaan, joista ensimmäistä, juomisajan identiteettiä, lähestyn Marcian (1980) näkemyksen mukaan eri identiteetistatuksista. Hoitoajan identiteettiä lähestyn Hallin (1999) postmodernin subjektikäsityksen mukaan siten, miten sosiaaliset ja kulttuuriset järjestelmät määrittelevät yksilön identiteettiä tilanteittain. Toipumisajan identiteettiä tarkastelen Koski-Jänneksen (1998) tutkimuksessa esitettyyn näkemykseen riippuvuuskäyttäytymisen muutokseen liittyvästä identiteetikriisistä ja uuden identiteetin rakentamisesta. AA:laista identiteettiä lähestyn Armisen (1994) tutkimuksessa esitetyn näkemyksen mukaan, jossa AA:lainen identiteetti kehittyy AA:ssa elämäntarinoiden kertomisen kautta ja näkyy lisääntyvänä identiteetin reflektiivisyytenä. Nykyisyyden identiteettiä tarkastelen Ruisniemen (2006) tutkimuksessa esitetyn näkökulman mukaan alkoholistin identiteetissä pitäytymisellä tai siitä etääntymisellä.

Koska tutkimukseni aineisto koostuu tutkittavien omista kokemuksista ja käsityksistä itsestään, näen luontevana Fadjukoffin (2009) näkemyksen identiteetin kokemuksellisesta tasosta eli ihmisen oman kokemuksen identiteetistään. Näin identiteetti voidaan nähdä rakenteena, joka ohjaa sitä, miten ihminen käsittelee kokemuksiaan ja määrittää, mitkä kokemukset ovat hänelle tärkeitä. Identiteetin muodostumista tarkastelen tutkittavien kertomusten perusteella siten, millaisia prosesseja he ovat käyneet läpi ennen identiteetin saavuttamista ja sitä, miten ja millä elämän osa-alueilla saavutettu identiteetti näyttäytyy. Mielenkiintoista tarkastelussa on se, mikäli identiteettiä ei ole saavutettu ja löytyykö siihen tutkittavien kertomuksista vastauksia.

Tutkittavien omien kokemusten ja käsitysten lisäksi otan tutkimuksessani huomioon erilaisten yhteisöjen ja yhteiskunnan vaikutukset tutkittavien identiteetin kehittymiseen ja muodostumiseen. Täten Hallin (1999) näkemykset identiteetistä sosiaalisesti ja kulttuurisesti määrittyvinä suuntaavat lähestymistapaani tutkittavien identiteettien tarkasteluun. Tarkastelun keskiöön sijoittuvat tutkittavien suhde itseen ja toisiin erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa järjestelmissä.

Koska tutkimukseni aineistona ovat tutkittavien tarinat ja kertomukset omasta elämästään, näen kiinnostavaksi osaksi narratiivisen identiteetin tarkastelun. Havainnoin

sitä, miten tutkittavat elämänmuutosten yhteydessä tulkitsevat identiteettiään ja ovatko he tämän seurauksena tietoisesti rakentaneet identiteettiään.

Omassa tutkimuksessani yritän yhdistellä näitä erilaisia ja moniulotteisia identiteettikäsitteitä ja tarkastella niiden valossa tutkittavieni identiteettiä ja sen rakentumista.

4 NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA

Narratiivista eli tarinallista lähestymistapaa voidaan tarkastella eri sosiaalitieteellisistä suuntauksista käsin, joissa tarina nähdään keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. Tarinallista lähestymistapaa voidaan pitää yhtenä kielenkäyttöön perustuvista tutkimustavoista. Täten kielellä on keskeinen merkitys sosiaalisen todellisuuden ja ihmisen itseymmärryksen muotoutumisessa. Tarkastelun kohteeksi tulevat kielelliset tarinat, jotka ovat osa reaalista elämää kokonaisuudessaan. (Hänninen 2003, 14–15.)

Narratiivisuutta eli tarinallisuutta voidaan tieteellisessä keskustelussa luonnehtia neljällä tavalla, jotka liittyvät käsitykseen tiedon luonteesta, tutkimusaineiston luonteesta, aineiston analyysitavoista sekä narratiivien käytännöllisestä merkityksestä. Heikkisen (2007) mukaan narratiivisuus liitetään usein konstruktivistiseen tiedonkäsitykseen. Näkemyksessä korostuu se, miten ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä. Ihmisen käsitys itsestään ja ympäröivästä maailmasta on jatkuvasti kehittyvä kertomus, joka rakentuu ja muokkautuu ajassa. Nähdään, että yhtä, yhteistä todellisuutta ei ole olemassa, vaan jokainen ihminen luo ja rakentaa omassa mielessään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa todellisuuttaan. Ihminen rakentaa tietonsa aikaisemman tietonsa ja kokemustensa varaan. Saadessaan uusia kokemuksia ja keskustellessaan muiden ihmisten kanssa näkemys asioista muuttuu muotoaan. Näin ollen tieto nähdään kertomusten kudelmana, joka saa jatkuvasti uutta materiaalia alati uusiutuvasta kulttuurisesta tarinavarannosta liittyen siihen takaisin. (Heikkinen 2007, 144–145.)

Sosiaalisen konstruktionismin näkemyksessä ihmisen elämää lähestytään ensisijaisesti tulkinnan ja merkitysten kautta. Tutkittaessa ihmisten elämää ja sitä, kuinka he elämänsä ymmärtävät, sitä on itse asiassa kysyttävä heiltä itseltään. Ihmisten omia kokemuksia voidaan lähestyä kielenkäytön kautta eli kuuntelemalla mitä ihmisillä on omasta elämästään kerrottavana. Näin ollen kertomus on jälkikäteen tehty uudelleenrakennelma menneisyyden tapahtumista. Se voi olla myös tulevaisuuteen suuntautuvien, mahdollisten tapahtumakulkujen rakentamista. (Saastamoinen 2001, 143.) Saastamoinen (2001) kuvailee elämää prosessiksi, josta ihmisen on tehtävä ymmärrettävä sekä itselleen että muille ihmisille sosiaalisessa ympäristössään. Tämä tapahtuu ihmisen kertoessa elämästään muille ihmisille ja tulemalla samalla kertomuksen kohteeksi. Tätä kertomusta, narratiivia, nimitetään elämäkerraksi. (Saastamoinen 2001, 137.)

Hännisen mukaan ihmisen oma elämäkerta ei ole koskaan tarinana täysin samanlainen, aito kuvaus ihmisen omasta elämästä, vaan sen ominaisuus vaihtelee kertomustilanteen mukaan. Eri kertomustilanteissa ihmiset antavat elämänsä tapahtumille ja jaksoille erilaisia merkityksiä. Kertomuksissaan ihmiset noudattavat erilaisia kulttuurisidonnaisia kertomisen tapoja, joissa hyödynnetään kulttuurin tarjoamia tarinavaroja. (Hänninen 2003, 50–52.)

Toiseksi narratiivisuutta voidaan käyttää tutkimusaineiston luonteen kuvaamiseen. Tällöin narratiivisuudella viitataan yleisesti suorasanaiseen, kertomusluontoiseen kielenkäyttöön eli kerrontaan tekstilajina. Kerrontaan perustuvaa narratiivista aineistoa ovat mm. haastattelut tai vapaamuotoiset kirjalliset vastaukset, joissa tutkittavilla on mahdollisuus kertoa käsityksensä asioista omin sanoin. Narratiiviselta aineistolta voidaan vaativimmillaan edellyttää kertomuksen tunnuspiirteitä siten, että tarinalla on alku, keskikohta ja loppu sekä ajassa etenevä juoni. Yksinkertaisimmillaan se voi kuitenkin olla mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa, jossa ei välttämättä aseteta vaatimuksia eheiden, juonellisten kertomusten tuottamisesta. Narratiivinen aineisto edellyttää aina tulkintaa, sitä ei voi tiivistää numeroiksi tai kategorioiksi. (Heikkinen 2007, 147–148.)

Kolmanneksi narratiivisuudella voidaan viitata aineiston käsittelytapaan, jossa on eroteltavissa kaksi erillistä tutkimustapaa. Narratiivien analyysissä huomio kohdistuu

kertomusten luokitteluun erilaisiin luokkiin, kuten tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla. Narratiivisessa analyysissä keskeistä on uuden kertomuksen tuottaminen aineiston kertomusten perusteella. Huomio ei siis kohdistu aineiston luokitteluun, vaan se muodostaa aineiston pohjalta uuden kertomuksen, joka pyrkii tuomaan esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Täten narratiivinen tietäminen on temaattisesti ja johdonmukaisesti etenevän kertomuksen tuottamista. Kertomuksen tuottamisena voidaan pitää myös tutkimusraportteja. Tutkija yhdistelee niissä tekstejä ja tulkitsee niitä, joten tästä näkökulmasta tutkimusteksti on tutkijan tulkinta ja täten fiktiivinen. (Heikkinen 2007, 148–150.)

Neljänneksi narratiivisuus voidaan ymmärtää ammatillisena työvälineenä, jossa keskitytään narratiivien käyttöön asiakastyössä. Narratiivisuutta on sovellettu mm. sosiaalityössä, kuntoutuksessa, psykoterapiassa ja kasvatustyössä. Useat näistä käytännön sovelluksista perustuvat näkemykseen, jonka mukaan myöhäismodernissa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa identiteetti on jatkuvasti rakennettava uudelleen kertomusten kautta. Identiteettityössä elämäntarinaa tuotetaan ja se nostetaan tarkastelun kohteeksi, jotta elämän hajanaisuudesta voitaisiin koota eheämpää kokonaisuutta ja näin lisätä elämäntilanteen tunnetta. (Heikkinen 2007, 151.)

Esimerkkinä narratiivisuuden soveltamisesta käytännössä Hänninen & Valkonen (2002) ovat tarkastelleet tarinallista lähestymistapaa kuntoutuksen näkökulmasta. Heidän näkemyksensä mukaan ihmisen elämälleen antama tarinallinen tulkinta ohjaa ihmisen valintoja ja motivoi hänen toimintaansa. Tiettyyn elämäntilanteeseen liittyvät tunnekokemukset muokkaavat tarinaa ja sen tulkintaa. Näin ollen tarinallinen tulkinta määrittelee tapahtumat joko toivoa herättäviksi tai pettymyksen tuottajiksi. Elämäntarinaa tai -kertomusta voidaan siis pitää ihmisen tulkintana omasta elämästään. Hänninen & Valkonen luonnehtivat tarinallista tulkintaa White & Epstonin (1990) näkemysten mukaan, jossa tarinallinen tulkinta voi olla jossain määrin tietoisesti muotoiltu. Ihminen saattaa tiedostamattaan tulkita elämäänsä traagisen tarinan näkökulmasta, jos hän muistaa menneisyydestään vain epäonnistumisia ja vääryyden kohteeksi joutumisia ja täten näkee tulevaisuudessaan pelkkiä uhkia. Ottaessaan oman tarinansa pohdinnan kohteeksi ja oivaltaessaan tulkinnan muutettavuuden ihminen voi vapautua etsimään elämäänsä uutta näkökulmaa. Näin tarinaa voidaan uu-

delleen tulkita ja muotoilla uusi toimivampi ja toiveikkautta herättävämpi tarina. (Hänninen & Valkonen 2002, 4.)

4.1 Narratiivisuus tässä tutkimuksessa

Narratiivinen lähestymistapa sopii oman tutkimukseni tutkimustavaksi, koska tutkimuksessani keskeistä ovat elämäntarinat ja niiden tuottaminen. Tämän lisäksi tutkimuskohteena on elämäntarinoissa koettu muutos. Tutkimusaineistosta voidaan löytää myös kulttuurisia mallitarinoita, jotka tässä tutkimuksessa näyttäytyvät tarinoina päihderiippuvuudesta, toipumisesta ja AA:sta. Tutkimusaineistoni täyttää narratiivisuuden tunnuspiirteitä kahdella tavalla. Ensinnäkin tutkimusaineistoni lähtökohtana ovat tutkittavien kirjoittamat elämäntarinat. Tarinoissa on selkeästi havaittavissa alku, keskikohta ja loppu sekä juonellisuuden piirteitä. Tarinoiden pohjalta tekemäni haastattelut lukeutuvat myös narratiivisen aineiston piiriin, koska näin tutkittavilla on mahdollisuus saada oma äänensä kuuluviin ja kertoa tarkemmin ja syvällisemmin omaan elämäänsä liittyvistä asioista.

Tutkimusaineiston käsittelytavassa käytän sekä narratiivien että narratiivista analyysiä. Narratiivien analyysissä luokittelen tutkittavien kertomuksia niiden rakennepiirteiden ja niissä esiintyvien yhtäläisyyksien ja erojen mukaan. Narratiivisessa analyysissä luon aineiston kertomusten pohjalta uuden kertomuksen. Analyysimenetelmäksi olen valinnut juonirakenneanalyysin. Juonirakenneanalyysin avulla tutkin kertomusten rakennepiirteitä tekemällä kertomuksista juonitiivistelmiä. Juonitiivistelmien pohjalta vertailen kertomusten yhtäläisyyksiä ja eroja. Lopuksi luon aineiston kertomuksista uuden kertomuksen, joka tässä tutkimuksessa rakentuu lyhyistä tyyppikuvauksista. Tyyppikuvausten avulla pyrin tuomaan esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Tutkimusaineiston käsittelystä ja analyysimenetelmästä kerron tarkemmin tutkimuksen toteutuksen yhteydessä.

5 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Erilaisia identiteettiin liittyviä tutkimuksia on tehty useita. Tässä yhteydessä mainitsen niistä joitain, jotka liittyvät olennaisilta osin omaan tutkimukseeni. Tarkastelun kohteenani ovat erityisesti sellaiset tutkimukset, joissa on tutkittu päihteidenkäyttäjien tai päihteidenkäytöstä toipuvien identiteettejä.

Anja Koski-Jännes (1998) on Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimusprojektissaan yhdessä Vilma Hännisen kanssa tutkinut riippuvuuksista vapautuneiden ihmisten tarinoita. Tutkimuksessa keskitytään siihen, miten tutkittavat ovat riippuvuuksistaan vapautuneet ja millaisia muutosprosesseja he ovat käyneet toipumisessaan läpi sekä miten tämä kaikki on vaikuttanut heidän identiteettiinsä. Tutkimuksesta selviää, että addiktiivisesta käyttäytymisestä luopuminen edellyttää useimmiten jonkinasteista identiteettityötä, jonka seurauksena ihmiselle syntyy tarve luoda uusi riippuvuuksista vapaa minäkäsitys itsestään. Koski-Jännes luokittelee identiteettityön Harren (1983) identiteettikäsityksen mukaan joko henkilökohtaiseksi ja/tai sosiaaliseksi minuusprojektiksi. Tutkimuksessa tulee esiin, että tutkittavat pitävät erityisen tärkeinä henkilökohtaisen minuuden alueella tapahtuvia muutoksia. Tutkittavat halusivat löytää autenttisen olemisen ja elämisen mallin itselleen, joka toipumisen kannalta onkin keskeistä. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että identiteettiin ja ihmisen perusarvoja koskeviin kysymyksiin tulisi hoidossa kiinnittää enemmän huomiota.

Arja Ruisniemi (2006) on tutkinut sosiaalityön väitöstutkimuksessaan päihderiippuvuudesta toipuvien minäkuvan muutosta. Tutkimuksessa keskitytään päihdekuntoutuksessa olevien ihmisten tarinoiden kuntoutuksen aikana ja sen jälkeen sekä kuinka kuntoutusmallin tarjoamaa identiteettiä tutkittavat ylläpitävät ja muokkaavat. Ruisniemi tarkastelee tutkittavien identiteettiä Harren (1983) persoonallisen ja sosiaalisen identiteettikäsityksen mukaan. Tutkimuksen narratiivisessa osiossa selvitetään, kuinka addiktin identiteetin omaksuneet ja siitä etäännyneet kokevat kuntoutuksen jälkeisen elämänsä ja käsityksensä itsestään sekä millaisiin tarinatyyppeihin tutkittavien kertomukset sijoittuvat. Tutkimuksen tuloksista selviää, että tutkittavien kokemus ja tulkinta omasta itsestä on muuttunut sekä kuntoutuksen aikana että sen jälkeen. Tut-

kittavien persoonallisen identiteetin katsottiin vahvistuneen, vaikka se joillakin näytti aiheuttavan ristiriitaa suhteessa sosiaaliseen identiteettiin. Näin ollen addiktin identiteetin omaksuminen voidaan nähdä turhan yksipuolisena ja elämää rajoittavana tekijänä tai toisaalta se voidaan nähdä selkeänä ja riittävän tiukkana identiteettinä, jota tarvitaan kyetäkseen elämään ilman päihteitä ja selviytyäkseen elämässä. Tarinatyyppien analyysissä esiin tulivat tutkittavien voimavarojen lähteet.

Mikko Tamminen (2000) on sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan tutkinut päihdeongelmaisten raitistumisprosessia ja raitistumisen jälkeistä elämäntapaa. Tammisen tutkimuksen viitekehyksenä on toiminnan psykologia. Täten tutkimuksessa identiteetti näyttäytyy kulttuurisesti määrittävänä, jossa vanha identiteetti liitetään johonkin poikkeavuuden kokemukseen, kun taas uusi identiteetti määrittyy normaalina pidetyn toiminnan kautta. Tutkimuksessa havaittiin, että päihteiden käytön lopettaminen ja toiminnan uuden suuntautumisen myötä tutkittavien arvoissa ja minuudessa tapahtui merkittäviä muutoksia. Tutkimuksen tulosten perusteella Tamminen näkee, että päihdeongelmaisia autettaessa tulisi keskittyä normaaliuden kokemuksen vahvistamiseen. Näin ollen yksilöä tuettaisiin päihdeongelmasta riippumattomien identiteetin rakennusaineiden etsimisessä.

Annikka Taitto (1998) käsittelee sosiaalipolitiikan tutkimuksessaan, joka on ollut osana Lasinen lapsuus -projektia, riippuvuutta suoraan identiteettikysymyksenä. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat päihdeperheissä kasvaneet aikuiset lapset, jotka ovat toipumassa erilaisista riippuvuuksista. Tutkimuksessa tarkastellaan tutkittavien toipumisprosessia sekä tutkittavien identiteetin kehittymistä lapsuudesta aikuisuuteen riippuvuuden näkökulmasta käsin. Tutkimuksen viitekehyksenä on ensisijaisesti käytetty Eriksonin psykososiaalista kehitysteoriaa, jonka avulla tutkittavien identiteetin sekä riippuvuuden kehittymistä tarkastellaan. Tutkimuksessa havaittiin yhteneviä tekijöitä sekä addiktiivisten ihmisten piirteissä että myös toipumisprosessissa siitä huolimatta, minkälaiset tutkittavien lapsuuden kokemukset ja selviytymiskeinot olivat tai mihin heidän riippuvuutensa olivat kohdistuneet. Taitto havaitsi tutkittavien toipumisessa Eriksonin kehitysteorian eri vaiheita. Tutkittavat kokivat toipumisprosessin vaikeana ja läpi elämän kestäväksi. Toipumisprosessin edetessä tuli esille oman minän selkiytyminen ja rohkeus olla erilainen ja erillinen sekä kyky tehdä omia ratkaisuja ja vastata ratkaisuihistaan. Tutkimuksen tulosten valossa Taitto painot-

taa ennaltaehkäisevää työtä, joka huomioi päihdeperheet ja näissä perheissä kasvavat lapset. Näin lapsilla olisi paremmat mahdollisuudet mm. löytää oma identiteettinsä erillisinä yksilöinä vanhemmistaan sekä hyväksyä aikuisina oma elämänsä sellaisena kuin se on ollut. Tutkimuksen tutkittavilla ei tällaista mahdollisuutta ollut.

Katja Kuusisto (2010) on sosiaalityön väitöstutkimuksessaan tutkinut alkoholismista toipumisen reittejä. Tutkimuksessa tarkastellaan vertaistuen, professionaalisen hoidon tai spontaanin toipumisen kautta toipuneita alkoholinkäyttäjiä. Tutkimuksessa painottuu elämänkaariajattelu, jonka viitekehäyksessä tarkastellaan tutkittavien alkoholin käytön kaarta ja elämää ongelmakäytön loputtua. Tutkimuksessa tulee esiin erityisesti pystyvyysodotusten merkitys toipumista suuntaavana tekijänä. Tutkimuksen tulosten perusteella muita merkitseviä tekijöitä hoitoa kohdennettaessa ja alkoholistin toipumisresursseja arvioitaessa ovat muutosvalmius, ongelma-aste käyttöaikana, pystyvyysodotukset ja uskomukset hoidon merkityksestä. Myös oikeaan kohtaan ajoittuva tuki näyttäytyy merkitykselliseltä, tässä tutkimuksen ollessa joko professionaalinen, vertaistuki tai läheisten tuki. Tutkittavien pystyvyysodotukset näyttäytyvät eri toipumisreittejä kulkiessa erilaisilta. Kuusisto näkee, että syynä tähän saattaa olla sekä tutkittavien erilaiset näkemykset toipumiseen vaikuttavista tekijöistä että tutkittavien erilaiset lähtötilanteet. Toipumisprosessissa on ennen kaikkea kyse siitä, että ihminen oppii tuntemaan itsensä toipumisreitistä huolimatta.

Ilkka Arminen (1994) on tutkinut sosiologian väitöstutkimuksessaan suomalaisia AA-elämäntarinoita osana laajempaa kansainvälistä vertailevaa AA-tutkimusprojektia. Tutkimuksessa tarkastellaan elämäntarinoiden kerrontatapaa, joka jäsentää kertojan suhdetta elämäänsä ja tämän kautta mahdollistaa myös sosiaalisen toiminnan uudelleen suuntautumisen. Tutkimuksessa analysoidaan sitä, miten AA:n jäsenyys rakennetaan tarinoiden kerronnassa. Tutkimuksessa tulee esiin AA-elämäntarinoissa kuvainnollisten ilmaisujen tärkeä osuus sekä alkoholisoitumisen että raitistumisen kuvaamisessa. Näillä ilmaisuilla on merkityksensä myös tarinan kertojien identiteetin määrittämisessä ja tarinan päätöksessä. Arminen havaitsi, että elämäntarinoiden tarjoama tilannesidonnaisuus mahdollistaa johdonmukaisen elämänlinjauksen tuottamisen. Tämä ei kuitenkaan pohjautu tiettyyn sitovaan uskonnolliseen järjestelmään, vaan AA:n toipumisohjelman toimivuus on sen joustavuudessa. Näin AA:n ohjelma on neuvoteltavissa ja siten sovitettavissa eri yksilöiden ongelmiin.

Arminen näkee, että kokonaisuutena AA:n voi käsittää organisoituneeksi sosiaaliseksi toiminnaksi, jossa alkoholiongelmaiset henkilöt jäsentävät elämäänsä. Samalla he tuottavat uudelleen elämänsä katkollisuudesta johtuvan selostettavuuden ja ymmärrettävyyden.

Nämä tutkimukset viitoittavat näkökulmia, jotka ovat lähellä omaa tutkimusnäkökulmaani. Kyseiset tutkimukset ovat toimineet minulle erinomaisina oppaina ja tiedonlähteinä, joita ilman oman tutkimuksen tekeminen olisi ollut vaikeaa.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksessani tarkastelen toipuvien alkoholistien elämäntarinoita lapsuudesta nykyhetkeen. Tutkimuksen keskiössä ovat tutkittavien identiteetit ja niiden muodostuminen heidän elämänkulussaan. Tutkimuksessani otan huomioon sen, miten tutkittavien päihteiden käyttö ja heidän toipumisprosessinsa ovat vaikuttaneet tutkittavien identiteettikäsitteeseen ja millaisena se heidän kertomuksissaan näyttäytyy. Tarkastelen myös sitä, minkälaisena tutkittavien vuorovaikutussuhteet näyttäytyvät kertomuksissa suhteessa identiteetin kehittymiseen. Tutkimuskysymykseni ovat tarkentuneet vähitellen tutkimusprosessin aikana.

Tutkimuskysymykset

1. Millaisena varhaisten vuorovaikutussuhteiden / perheen merkitys näyttäytyy tutkittavien identiteeteissä ja niiden muotoutumisessa?
2. Miten päihteiden käyttö ja siitä toipuminen ovat vaikuttaneet tutkittavien identiteettiin?
3. Millaisena AA:n merkitys näyttäytyy tutkittavien identiteeteissä?

Tutkimuskysymysten avulla hahmotan tutkittavien identiteettiä ja sen muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä.

6.2 Tutkimusaineisto

Alkuperäisenä tarkoitukseni oli tutkia päihdekuntoutuslaitoksessa olevien kuntoutujien elämäntarinoita. Olin yhteydessä muutamaa päihdekuntoutuslaitoksiin asiaa tiimoilta. Esittelin heille tutkimussuunnitelmani sekä esitin aineistonkeruupyyntöni sähköpostitse. Kaksi päihdekuntoutuslaitosta oli kiinnostunut tutkimussuunnitelmasistani, mutta ajankohdallisesti se ei heille sopinut. Tämän jälkeen aloin miettiä, minkä muun tahon kautta voisin tutkimusaineistoni kerätä. Mieleeni tuli vertaistukiryhmät ja tämän kautta eräs AA-ryhmässä käyvä toipuva alkoholisti. Otin häneen puhelimitse yhteyttä kesällä 2009 ja kysyin, olisiko hän kiinnostunut tutkimukseen osallistumisesta ja tietäisikö hän muita toipuvia alkoholisteja, jotka mahdollisesti haluaisivat osallistua tähän tutkimukseen. Hän sanoi osallistuvansa mielellään tutkimukseeni ja antoi minulle kolmen muun toipuvan alkoholistin yhteystiedot. Otin heihin yhteyttä puhelimitse ja lähetin heille tutkimussuunnitelmani. He kaikki olivat kiinnostuneita tutkimukseen osallistumisesta. Myöhemmin yksi tutkittavista perui osallistumisensa tutkimukseen silloisen elämäntilanteensa vuoksi.

6.3 Elämäntarinat

Pyysin tutkittavia kirjoittamaan elämäntarinansa lyhyesti lapsuudesta nykyhetkeen. Jokainen tutkittava oli jo aiemmin mm. AA:n ohjelman puitteissa kirjoittanut oman elämäntarinansa jossain muodossa. Koska tutkimuksen kohderyhmänä ovat toipuvat alkoholistit, on ymmärrettävää, että heidän tarinoissaan tuli keskeisenä esiin päihteiden käyttö ja siitä toipuminen. Päihteiden käytön ja siitä toipumisen voidaan nähdä yksilön elämänkulussa merkittävänä elämänmuutoksina. Näin ollen tarinan muodostaminen tulee tärkeäksi erilaisten elämänmuutosten yhteydessä. Silloin ihmisellä on tarve löytää tapahtuneelle jonkinlainen selitys ja merkitys sekä suuntautua tulevaisuuteen muutoksen jälkeen. Täten tärkeäksi muodostuu identiteetin jatkuvuuden tur-

vaaminen elämäntarinan käännekohtissa. (Koski-Jännes 1998, 198.) Elämäntarinan kirjoittamiseen en antanut erillistä ohjeistusta, koska toivoin, että elämäntarinoista tulisi ensisijaisesti heidän omien ajatustensa ja sanojensa mukaisia. Tarinoiden tehtävänä on nostaa esiin tutkittavien ääni, heidän tunteensa, toimintansa ja kokemuksen tarkastelun painottuessa juuri elämän käännekohtiin. (Syrjälä 2010, 249.)

6.4 Teemahaastattelut

Tutkittavien elämäntarinoiden pohjalta tein väljän teemahaastattelurungon (Liite 1). Teemahaastattelurungon avulla varmistin, että haastatteluissa tuli esille samat aihepiirit kaikkien haastateltavien kohdalla. Haastattelun tarkoituksena oli syventää tutkittavien elämäntarinoissaan esiin tuomia asioita teemoittain. Teemahaastattelulle ominaista on se, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet on ennalta määrätty. Haastattelijan tehtävänä on varmistaa, että etukäteen mietityt teema-alueet käydään jokaisen haastateltavan kanssa läpi. Teema-alueiden järjestys ja laajuus voivat kuitenkin vaihdella haastattelusta toiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 87.) Kun haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa, se tuo samalla tutkittavien äänen kuuluviin. Teemahaastattelu tuo esiin sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja ihmisten niille antamat merkitykset ovat keskeisiä sekä sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48.)

Haastattelin kolmea toipuvaa alkoholista, joista yksi oli minulle entuudestaan tuttu. Heistä kaksi oli miehiä ja yksi oli nainen. Iältään he olivat 50–60 -vuotiaita. Ennen haastattelun aloittamista kiitin heitä osallistumisesta tutkimukseeni ja pyysin heitä allekirjoittamaan suostumuslomakkeen opinnäytetyöhön osallistumisesta (Liite 2), jossa selvennettiin opinnäytetyön tarkoitusta, aineiston luottamuksellista käsittelyä sekä tutkittavan vapaaehtoista osallistumista tutkimukseen. Haastattelut tehtiin haastateltavien kotona lukuun ottamatta yhtä, joka tehtiin AA-ryhmän kokoontumistiliossa.

6.5 Aineiston käsittely ja analyysi

6.5.1 Teemoittelu

Purin haastattelut sanelukoneelta tekstimuotoon sanatarkasti. Näin litteroitua tekstiä muodostui yhteensä noin 50 sivua. Tämän jälkeen luin aineistoa läpi moneen kertaan ja jaottelin tekstiä eri teemojen mukaan. Teemat muodostuivat osin haastateltavien elämäntarinoissa sekä haastatteluissa esiin nostamieni aiheiden perusteella. Aineistosta nousevista teemoista tein erillisen teemakortiston. Teemakortiston avulla aineisto pilkkotaan jatkossa tehtäviä tulkintoja varten. Teemakortiston tekeminen tapahtuu tarina tai haastattelu kerrallaan. Sen tarkoituksena on toimia apuvälineenä analysoitavien aineistojen käsittelyssä. (Eskola & Suoranta 1998, 154–155.)

Teemoiksi muodostuivat *Lapsuus, Nuoruus – tie alkoholismiin, Aikuisuus – alkoholi-soitumisen aikaa, Hoidot ja retkahdukset, Toipumisen tiellä, AA:n alttari ja Elämä tänään*. Koin, että teemakortiston laadinnalla aineisto selkiytyi ja jäsenyi helpommin käsiteltäväksi materiaaliksi analyysivaihetta varten. Teemakortistoa apuna käyttäen tein useita muistiinpanoja tutkimuksen viitekehysten valossa. Esitin aineistolle kysymyksiä, jotka kertoisivat minulle, millaisia käsityksiä haastateltavilla on ollut itsestään eri elämänvaiheissa ja miten koetut elämänmuutokset ovat vaikuttaneet näihin käsityksiin sekä millaisina he näkevät itsensä nykypäivänä. Näillä kysymyksen asetuilla pyrin kartoittamaan sitä, miten tutkittavien identiteetit ilmentyivät kertomusten valossa. Tämän jälkeen tein haastateltavien kertomuksista erilliset muistiinpanot, johon olin jokaisen haastateltavan kohdalta kerännyt haastateltavan määrittelyjä omasta itsestään sekä haastateltavaa kuvaavaa tekstiä teemoittain.

6.5.2 Juonirakenneanalyysi

Seuraavaksi tein näiden muistiinpanojen pohjalta sekä haastatteluaineistoa apuna käyttäen eräänlaisia juonitiivistelmiä juonirakenneanalyysin avulla. Juonitiivistelmien tekeminen on juonirakenneanalyysin ensi vaiheita. Analyysin tarkoituksena on

verrata eri kertomuksia ja niistä tehtyjä juonitiivistelmiä toisiinsa varsinaista sisältöä hieman käsitteellisemmällä tasolla. Tämän jälkeen juonenkäänte tulee määritellä ja nimetä sen mukaan, mikä sen merkitys on juonen etenemiselle. Kertomusten rakenteellisten piirteiden tutkiminen juonitiivistelmiä tekemällä auttaa vertailemaan laajoja tekstikokonaisuuksia toisiinsa. Täten juonirakenteen tutkiminen auttaa löytämään eri kertomusten väliset erot ja yhtäläisyydet. Sen avulla mahdollistuu myös kertomusten merkitysrakenteen tutkiminen. (Alasuutari 1999, 128–131.) Alasuutari (1986) on miesten elämäntarinoita käsittelevässä tutkimuksessaan tutkinut juonirakenneanalyysin pohjalta elämäntarinoiden heijastamaa maailmankuvaa ja minäkäsitystä. Alasuutarin tekemä juonirakennekuvaus toimi esimerkkinä oman tutkimukseni juonirakennekuvaukselle. (Alasuutari 1999, 131–132.) Juonirakennekuvauksissa jokaisen haastateltavan kohdalla ilmentyy ajallisesti etenevä käsitys heidän identiteetistään, sen muotoutumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Juonitiivistelmät ja -rakennekuvaukset tein taulukkomuotoon, josta jokaisen haastateltavan tiivistelmät ovat helposti tarkasteltavissa jatkoanalyysiä varten. Taulukon viimeiseen sarakkeeseen tulivat haastateltavien tiivistelmistä tehdyt vertailut aihealueittain. Vertailusarakkeen avulla tarkastelin haastateltavien suhdetta juonitiivistelmistä nouseviin aihealueisiin sekä niiden yhtäläisyyksiä ja eroja toisiinsa nähden. Kun juonirakenneanalyysin avulla on todettu tutkittavien kertomusten olevan varsinaiselta sisällöltään toisistaan poikkeavia variaatioita tietystä tai tietyistä juonirakennetyypeistä, tutkimuksessa voidaan seuraavaksi edetä pohtimalla ja tekemällä johtopäätöksiä siitä, miksi juonirakenteet ovat juuri sellaisia kuin ovat ja mitä ne kertovat muusta todellisuudesta. (Alasuutari 1999, 134–135.)

Rakensin tyyppikuvaukset juonitiivistelmien pohjalta siten, että yhdistin tutkittavien kertomuksia ja kertomuksista esiin nousseita identiteettikuvauksia toisiinsa. Sijoittamalla kertomuksia eri tyyppikuvauksiin tutkittavien tunnistettavuus vähenee. Näin ollen yksikään tyyppikuvaus ei ole yhden ja saman tutkittavan kertomus omasta elämästään, vaan kuvauksessa on eri kertomuksista yhdistettyjä poimintoja. Siten tutkimuksen tulokset saavat tämän aineiston tuottaman yleistettävyyden.

7 TUTKIMUKSEN TULOKSET

7.1 Identiteettitarinoiden kulku

Aloitin tutkimustulosten esittelyn kuvaamalla kertomusten juonirakennetta. Juonirakenteen aihealueet poimin haastateltavien kertomuksista. Aihealueet esiintyvät jokaisessa kertomuksessa jossain muodossa. Juonirakenteet muodostuvat kertomuksissa yhteneväisesti. Useimmissa päihteiden käyttöä ja toipumista koskevissa tutkimuksissa on todettu, että tutkittavien elämänselämän vaiheet näyttäytyvät samantyyppisesti. Teemojen mukaan nimetyille identiteeteille etsin jokaisesta kertomuksesta haastateltavaa kuvaavaa tai määrittelevää tekstiä. Näin haastateltavien identiteetit näyttäytyvät kertomuksen eri vaiheissa eri tavoin. Tarinoissa kuvaan ja tulkitsen tutkittavien identiteetin ilmentymistä heidän elämänselänssään. Näin pyrin tuomaan esiin tutkittavien identiteetin muodostumiseen vaikuttavat tekijät ja näiden tekijöiden merkitykset tutkittavien kertomuksissa.

7.1.1 Lapsuuden tarinat ja identiteetti

Lapsuuden identiteettiä tarkastellessani merkityksellisiksi tekijöiksi muodostuivat suhde vanhempiin ja kasvattajiin sekä suhde lähiyhteisöön ja kavereihin. Oma merkityksensä oli myös perheen yhteiskunnallisella asemalla, traumaattisilla kokemuksilla tai niistä johtuvilla oireilla sekä kouluajalla ja koulumenestyksellä. Lapsuus aika näyttöytyi kertomuksina laiminlyödyistä lapsista, joissa vanhemmuus on ollut ohutta, puuttuvaa tai kovaa. Kertomukset sisältävät tilanteita, joissa vanhempien tehtäviä on jäänyt hoitamatta. Tästä huolimatta kertomukset ovat vanhempia ymmärtäviä eivätkä heitä syyllistäviä. Kertomuksissa lähiyhteisö on ollut pysyvä ja lapsuutta tukeva tai lähiyhteisö on muuttunut usein eikä ole ollut lapsuutta tukeva. Perheen yhteiskunnallinen asema on kertomuksissa kaikilla erilainen. Kaikilta kertojilta löytyy kertomuksia joko lapsuuden traumaattisista kokemuksista tai kertomus oireista, joiden taustalla on todennäköisesti traumaattisia kokemuksia. Koulu aika ja koulumenestys näyttöytyvät kertomuksissa osittain samantyyppisinä. Kertomuksissa kertojat ovat joutuneet kohtaamaan pelon, koulukiusaamisen ja yksinäisyyden kokemuksia.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta käy ilmi lapsena koettu yksinäisyys ja turvattomuus, jonka taustalla näyttäytyy vanhempien fyysinen ja/tai henkinen poissaolo. Samanlaisesti kuvauksessa keskeisellä sijalla on ymmärrys ja kunnioitus vanhempia kohtaan.

Olin yksinäinen ja pelokas lapsi. Vanhemmiltani sain ankaran kotikasvatuksen. Fyysinen kuritus tuli aina tarpeen mukaan, silti kunnioitin vanhempiani. Vanhempani olivat töidensä takia välillä pitkiä aikoja pois kotoa. Täytyy vaan yrittää ymmärtää vanhempiaan, koska se oli sodan jälkeistä aikaa, eikä silloin lapsista niin huolehdittu. Minut kasvatettiin työn tekemisen oppimiseen ja koulussa menestyin hyvin, vaikka olinkin koulukiusattu.

Tarkastelen tässä tutkittavien kerrottua lapsuuden identiteettiä Eriksonin (1962) psykososiaalisen kehitysteorian mukaan. Keskeistä kehitysvaiheiden läpikäymisessä on lapsen vuorovaikutus vanhempiinsa ja merkittäviin toisiin ihmisiin. Myöhemmissä vaiheissa keskeistä on suhde vertaisiin ja yhteiskuntaan. Identiteetin kehityksen ensimmäinen vaihe on perusluottamuksen syntyminen tai syntymättömyys. (Erikson 1962, 239–242.) Tutkittavien kertomuksista ilmenee lapsen hoidon laiminlyöntiä, epäjohtomukaisuutta ja emotionaalista turvattomuutta, jotka luovat epäluottamusta. Näiden tekijöiden perusteella voidaan todeta tutkittavien identiteetin kehityksen vaarantuminen ja tämän kehitysvaiheen epäonnistunut läpikäyminen. Tämä johtaa epävarmaan käsitykseen ulkomaailman jatkuvuudesta ja omista mahdollisuuksista, jotka näin ollen vaikeuttavat omaa itseä koskevien kokemusten muodostamista. Täten selkiytymätön identiteetti saattaa johtaa minän hajaantumiseen ja ennakoida ongelmia seuraavien kehitysvaiheiden läpikäymisessä. Esimerkiksi aikuisuuden psyykkisten ja emotionaalisten ongelmien voidaan nähdä olevan sidoksissa tiettyihin identiteetin kehitysvaiheiden kriiseihin, jotka ovat jääneet ratkaisematta. (Taitto 1998, 38–40; Pulkkinen 1992, 78.)

Annika Taitto (1998) on omassa tutkimuksessaan kuvannut tutkittaviensa riippuvuuden kehittymistä lapsuudesta aikuisuuteen Eriksonin (1962) kehitysteorian mukaan ja näkee tutkittaviensa identiteetin kehittyneen jo alusta alkaen kohti minän hajaantumista ja aikuisuuden lamautumista. (Taitto 1998, 42.) Omassa tutkimuksessani voin yhtyä tähän Taitton näkemykseen, vaikka tutkittavieni tausta ei täysin selity

päihdeperheessä kasvamisella. Näkisin kuitenkin, että samantyyppisiä vaikutuksia kuin Taitton tutkittavien taustoilla, on muilla tapaa toimimattomilla perherakenteilla.

Tässä tyyppikuvauksessa toimimattomat perherakenteet näyttäytyvät puuttuvana vanhemmuutena siten, että lapsi on joutunut toistuvasti laiminlyödyksi omassa perheessään.

Jouduin lapsuuden kodissani kohtaamaan sekä fyysistä että henkistä väkivaltaa. Kaltoinkohtelu oli arkipäiväistä, joten sitä piti ihan normaalina, että se kuuluu tähän elämään. Minulla ilmeni erilaisia fyysisiä oireita, kuten vuoteenkastelua. Koulussa olin yliaktiivinen ja kuriton. Saatoin purkaa pahaa oloani muiden kiusaamiseen.

Tutkittavien kerrottua identiteettiä voidaan lähestyä myös Goffmanin (1990) persoonallisen ja sosiaalisen identiteetikäsityksen mukaan. Näkemyksessä korostuu sosiaalisen ympäristön ja vuorovaikutussuhteiden vaikutus yksilön sosiaalisen ja persoonallisen identiteetin kehittymiseen. Muiden antamat määrittelyt yksilön identiteetistä voivat olla ristiriidassa yksilön omiin määrittelyihin omasta identiteetistään. (Honkonen 1995, 174–176.) Niillä tutkittavilla, joiden lähiyhteisö on ollut pysyvä ja lapsuutta tukeva voidaan nähdä sosiaalisen identiteetin kehittyneen vahvaksi ja selkiytyneeksi. Toisaalta, koska tutkittavien persoonallisen identiteetin alueella on havaittavissa hajaannusta ja selkiytymättömyyttä, saattaa se johtaa identiteettien väliseen sisäiseen ristiriitaan. Tämä ristiriita voi ilmentyä esimerkiksi kapinointina ja auktoriteettien kyseenalaistamisena, kuten tutkittavien kertomuksista ilmenee.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta ilmenee, kuinka sosiaalisesti kiinteä ja osin turvallinen yhteisö vahvistaa yksilön sosiaalisen identiteetin muodostumista. Samalla kuitenkin aikuisten turvattomuutta luova alkoholinkäyttö johtaa heikentyneeseen persoonallisen identiteetin tunteeseen. Lisäksi muiden antamat määrittelyt identiteetistä ovat ristiriidassa koettuun identiteettiin.

Kasvoin kiinteässä maaseutuyhteisössä, jossa kaikki tunsivat toisensa. Vietin paljon aikaani sukulaisten parissa. Parhaita muistoja ovat yhdessä vietetyt kesämökkikesät. Poikaporukalla pelailtiin ja leikittiin päivät pitkät. Hyviä muistoja varjostaa aikuisten raju alkoholin käyttö mökillä ollessa. Silloin ne alkoivat puhua sota-ajoista.

Siitä syntyi sellainen pelon ilmapiiri. Sukulaisteni silmissä olin jotenkin erityinen, mutta itse koin olevani ihan tavallinen pojankoltainen. Olin uhmakas ja kyseenalaisesti vanhempien ihmisten, kuten opettajien ja muiden auktoriteettiasemassa olevien käsityksiä.

7.1.2 Nuoruuden tarinat ja identiteetti

Nuoruuden identiteettiä tarkastellessani merkityksellisiksi tekijöiksi muodostuivat kertojien vanhempien ja läheisten suhde päihteisiin sekä kertojien oma suhde päihteisiin. Oma merkityksensä oli myös kertojien opiskeluajalla. Nuoruus näyttäytyi kertomuksina koulumenestyksen heikkenemisestä ja muiden odotuksista, kun päihteet tulevat osaksi kertojien elämää. Kertomuksista löytyy kuvauksia kertojien vanhempien ja läheisten sekä kertojien omasta päihteiden käytöstä. Päihteiden käytön syyt selittyvät kertomuksissa eri tavoin. Kertomuksissa kuvaillaan, kuinka päihteiden avulla selviytyy ja pärjää elämässä ja miten se tuo hyvinolontunnetta ja turvallisuutta tai lievittää tuskaa ja ahdistusta. Täten kertomuksista ilmenee, kuinka tärkeä ja merkittävä asia päihteiden käytöstä on tullut kertojille heidän nuoruusaikanaan.

Tässä tyyppikuvauksessa koulumenestys muodostuu toissijaiseksi ja menettää arvonsa päihteiden käytön rinnalla. Samalla vanhempien kontrollin puute mahdollistaa päihteiden käytön.

Menestyin koulussa hyvin, kunnes kuvioihin tulivat päihteet. Sitten koulusuoritusten suhteen ei ollut mitään tavoitteellisuutta, kunhan pääsi vain läpi. Odotukset opintomenestyksestä olivat vanhemmilla ja sukulaisilla. Minulle päihteiden käyttö oli tärkeämpää kuin opiskelu. Se oli hauskanpitoa ja päihteiden avulla syntyi vapauden- ja hyvinolontunne. Sain tehdä mitä halusin.

Lähestyn vielä nuoruuden identiteettiä Eriksonin (1962) näkemyksen mukaan, jossa identiteetti merkitsee ulkoisen sosiaalisen maailman ja nuoren lapsuudessa kehittyneen sisäisen maailman välistä yhteyttä. Jos tämän kehitysvaiheen läpikäyminen epäonnistuu tai vaarantuu, tuloksena on identiteetin epäselvyys. Se saattaa näyttäytyä

kyvyttömyytenä ottaa vastaan yhteiskunnan tarjoamia uusia rooleja. (Erikson 1962, 249–250; Pulkkinen 1992, 79–80.) Marcian (1980) näkemyksen mukaan epäselvää identiteettiä esiintyy nuorilla, joiden vanhemmat eivät ole olleet lapsikeskeisesti ohjaavia ja joiden perheissä on vähän vuorovaikutusta perheenjäsenten kesken. Identiteetin etsintävaiheessa nuoren suhtautuminen vanhempiin sekä vanhempien tai läheisten antamaan identiteettiin on ristiriitainen, mikä aiheuttaa nuorena vapautumisyrittäjiä. (Pulkkinen 1992, 84–85.) Kertomuksissa nämä vapautumisyrittäykset tapahtuvat päihteiden käytön kautta. Tästä kertovat tutkittavien kuvaukset päihteiden käytön merkityksellisyydestä jopa identiteettiä vahvistavana tekijänä.

Seuraavasta tyypikuvauksesta käy ilmi, kuinka keskeisenä elementtinä alkoholi näyttäytyy nuoruuden identiteetin kehittymisessä. Sosiaalinen ympäristö näyttäytyy osaltaan alkoholin käyttöä vahvistavana tekijänä.

Vaikka alkoholista tuli paha olo, tuntui kuitenkin hyvältä, että on tullut mieheksi. Olin oikein iloinen, kun tajusin alkoholin avulla pärjääväni elämässä. Hakeuduin aina sellaiseen seuraan, mistä sain alkoholia. Vanhemmat eivät kiinnittäneet alkoholin käyttöni mitään huomiota. Vanhempani käyttivät myös itse alkoholia aika ajoin. Meillä oli lähiyhteisön silmissä tällaista juopon suvun mainetta. En kuitenkaan syytä vanhempiani tai perintötekijöitä omasta alkoholin käytöstäni.

Tutkimuksessaan Taitto (1998) näkee tutkittaviensa päihteiden käytön toimivan heikon identiteetin suojana. Täten päihteet estävät kokemasta omaa tuskaa, mutta samalla ne estävät myös yhteyden omaan itseensä. (Taitto 1998, 47–50.) Tutkittavieni kertomuksissa tämä näkemys tulee voimakkaasti esiin.

Tässä tyypikuvauksessa ihmissuhteet saavat merkityksensä ainoastaan alkoholin ollessa keskeisessä asemassa. Vain alkoholin kautta saadaan yhteys toisiin ihmisiin. Näin päihde suojaa haavoittuvaa sisintä ja samalla estää aidon yhteyden omaan itseensä sekä toisiin.

Alkoholin avulla sain rohkeutta sellaisissa asioissa, joita en olisi muuten uskaltanut kohdata. Ihmissuhteeni perustuivat siihen, kuinka paljon heidän kauttaan sain hankittua alkoholia. Alkoholi toimi minulle lääkkeenä, joka lievitti sitä tuskaa, jota olin

lapsuudessani kokenut. Juomatapani oli ensimmäisestä ryypystä alkaen voimakkaasti humalahakuista. Ihmettelin, mikseivät muut kaltoinkohdelluksi tulleet olleet keksineet alkoholin lääkkeenomaista vaikutusta.

7.1.3 Aikuisuuden tarinat – Juomistarina ja identiteetti

Aikuisuuden identiteetin olen jakanut kertomuksissa viiteen osaan. Tällä jaottelulla pyrin tuomaan esiin identiteetissä tapahtuvat muutokset aikuisuuden elämäkulussa huomioni keskittyessä kertojien päihteiden käyttöön ja siitä toipumiseen. Seuraavaksi tarkastelen juomisajan identiteettiä. Merkityksellisiksi tekijöiksi muodostuivat suhde työelämään, pari- ja perhesuhteet sekä muut ihmissuhteet. Merkittävä osuutensa oli kertojien suhteella päihteiden käyttöön tässä elämänsä vaiheessa. Työelämän kuvauksissa kertojat ovat hakeutuneet sellaiseen työhön, joka mahdollistaa juomisen. Kertomuksissa kertojat ovat menettäneet työpaikkansa juomisen takia. Pari- ja perhesuhteiden kuvauksissa kertomuksista ilmenee, kuinka juominen on vaikuttanut vahingollisesti näihin suhteisiin siten, että avioliitot ovat kariutuneet ja/tai lapset ovat kärsineet koko tilanteesta. Tästä huolimatta juominen on ollut tärkeimmässä asemassa. Ihmissuhdevaikeudet ovat ennakoineet juomista ja sen tarvetta. Kertomuksissa kertojien päihteiden käyttö menee muun elämän edelle. Juominen muodostuu elämän tärkeimmäksi asiaksi. Kertojien muu elämä kapeutuu ja/tai häviää vähitellen kokonaan. Täten aikuisuus muodostuu alkoholisoitumisen ajaksi. Kertojat eivät tunnista tai tunnusta itseään alkoholistiksi.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta ilmenee, että päihteiden käytön haitallisia vaikutuksia niin työelämässä kuin ihmissuhteissa ei kyetä näkemään. Syitä päihteiden käytön jatkamiselle haetaan muualta kuin itsestä.

Olin mennyt naimisiin ja minulla oli hyvä työpaikka. Vaikka minulla oli jo tuolloin viinamiehen maine, en tajunnut, että minulla oli viinan kanssa vaikeuksia. Kotona ja työpaikalla juomiseeni alettiin kiinnittää huomiota. Puoliso uhkasi erolla, jos en lopettaisi juomista. Juominen kuitenkin jatkui ja sen myötä avioliitto kariutui. Avioeron jälkeen juominen vain lisääntyi. Lopulta menetin työpaikkani juomisen takia. Sain

hyvän syyn juoda lisää, kun työpaikka meni alta. Menin uudelleen naimisiin, mutta sekin päättyi eroon. Juomiseni tuhosi tämänkin liiton.

Aikuisuuden identiteettiä lähestyn Marcian (1980) näkemyksen mukaan eri identiteettitatuksista. Marcian mukaan yksilö ei useinkaan ole eri elämänalueilla samalla identiteettitasolla. Identiteetin selkiyttäminen on pitkäaikainen, aikuisuuteen ja aikuisuudessa jatkuva prosessi. Selkiytynytkin identiteetti voi joutua uuteen kriisiin myöhemmässä elämänvaiheessa. (Pulkkinen 1992, 83.) Kertomuksista voi havaita, että tutkittavien identiteetit kulkevat eri elämänalueilla eri identiteettitasoilla. Kertomusten perusteella tutkittavien työidentiteetti näyttäytyy suhteellisen vahvana, jonka näkisin selittyvän lapsuuden selkiintyneellä sosiaalisella identiteetillä. Sosiaalinen identiteetti kuitenkin vaarantuu tutkittavien menettäessään työpaikkansa juomisen takia. Kertomuksissa ilmenevät tutkittavien ihmissuhdevaikeudet heijastelevat persoonallisen identiteetin kehittymättömyyttä. Päihteiden lisääntyvä käyttö eristää tutkittavia samanaikaisesti ympäröivästä sosiaalisesta maailmasta kuin heistä itsestään. Päihteiden käytön jatkuessa voidaan puhua jopa identiteetin taantumisesta. Kertomuksissa tutkittavien identiteettikäsitys ajautuu ristiriitaan muun yhteisön tai yhteiskunnan käsitysten kanssa.

Tässä tyyppikuvauksessa ilmenee, miten päihteiden käytön seurauksena tietyillä elämänalueilla koettu selkiintynyt identiteetti ajautuu ristiriitaan muun yhteisön tai yhteiskunnan käsitysten kanssa. Lopulta päihteiden lisääntyvä käyttö taannuttaa aiemmin selkiintyneeksi koetun identiteetin.

Pidin itseäni erinomaisena työntekijänä ja aviopuolisona. Vaikka alkoholin käyttöni oli rajua, en ymmärtänyt, että sillä olisi vaikutusta työhöni tai perheeseeni. Juomiseni seurauksena sain potkut työpaikastani ja erosin puolisostani. Perheeni hajosi ja lapset joutuivat kärsimään koko tilanteesta. Kun ei ollut enää työtä eikä perhettä, sain juoda niin paljon kuin halusin. Suuri rakkauteni oli alkoholi ja olut oli lempijuomani. Olin pitkillä ryyppyreissuilla jossakin ryyppykämpissä, missä oli vain juovaa seuraa. Muuta seuraa ei ollutkaan ja lopulta olin yksinäinen kotona juoja.

7.1.4 Aikuisuuden tarinat – Hoito- ja retkahdustarinat ja identiteetti

Hoitoajan identiteettiä tarkastellessani merkityksellisiksi tekijöiksi muodostuivat suhde hoitoon ja hoitokokemuksiin, suhde AA:han sekä suhde läheisiin. Kertomuksissa kaikilla kertojilla on ollut useita hoitokokemuksia. Kertojien suhde hoitoon ja erilaisiin hoitojärjestelmiin ovat toisiinsa nähden erilaisia. Kertojilla on ollut useita AA-jaksoja ja useita retkahduksia. Kertojien suhtautuminen retkahduksiin on hyvin samantyyppinen, nöyryyttävä ja häpeällinen kokemus. Kertomuksissa AA näyttäytyy kertojille merkityksellisenä raitistumisen ja raittiina pysymisen kannalta. Kaikissa kertomuksissa kertojien läheiset ovat olleet heidän tukena raitistumispyrkimyksissä. Tämän seurauksena raittiuden aikana suhteet läheisiin ovat parantuneet.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta käy ilmi päähteen keskeinen rooli, joka määrittää koettua identiteettiä. Ensimmäiset yritykset identiteetin muutokselle koetaan raitistumispyrkimysten kautta. Myös muut elämäntapahtumat havahduttavat uuden identiteetin etsintään.

Työpaikalta minua ohjattiin hoitoon, mutta mitkään hoitojärjestelmät eivät minua auttaneet. Join kaikki rahani. Taloudellisen konkurssin jälkeen jouduin kadulle. Olin menettänyt moraalitajuni jo kauan aikaa sitten. En enää tiennyt mikä on oikein ja mikä on väärin. Sain erään tuttavän kautta tilapäisen majoituksen. Lopetin juomisen ja olin raittiina omavoimaisesti muutaman kuukauden. Minulla oli uusi parisuhde, mikä päättyi eroon. Retkahtelin juomaan ja se oli nöyryyttävä ja häpeällinen kokemus. Olin niin huonossa kunnossa, että jouduin uudestaan hoitoon. Minulla todettiin alkoholiongelman lisäksi mielialahäiriö, johon sain lääkityksen. Ymmärsin, että alkoholismia pitää hoitaa ja käännyin AA:n puoleen. Tukea olen saanut aikuisilta lapsiltani.

Hoitoajan identiteettiä lähestyn Hallin (1999) postmodernin subjektikäsitteilyn mukaan siten, miten sosiaalisissa ja kulttuurisissa järjestelmissä yksilön identiteettiä määritellään tilanteittain. Kertomuksissa aikuisuuden identiteetti näyttäytyy tässä vaiheessa hyvin jäsentymättömältä ja epäselvältä. Sosiaaliset yhteisöt ja yhteiskunta tarjoavat sellaista sosiaalista identiteettikäsitteilyä, jota tutkittavien on vaikea hyväksyä. Sosiaaliset ja kulttuuriset järjestelmät määrittelevät tutkittavat alkoholisteiksi ja

näin ollen tutkittavien pitäisi omaksua alkoholistin identiteetti. Kertomuksissa alkoholistin identiteetin vähittäinen omaksuminen tapahtuu vasta AA:n vertaistukiryhmässä, kun tutkittavat ymmärtävät alkoholismin luonteen. Tutkittavat eivät ole kuitenkaan vielä täysin valmiita alkoholistin identiteetin omaksumiseen. Tämä näkyy tutkittavien kertomuksissa useilla koetuilla hoito- ja retkahduskerroilla.

Tässä tyyppikuvauksessa tulee esiin sosiaalisten järjestelmien ja yhteiskunnan tarjoamat käsitykset alkoholistin ja hoitoa tarvitsevan yksilön identiteetistä. Alkoholistin identiteetin omaksuminen tapahtuu hoitojärjestelmissä vallitsevien käsitysten kautta.

Hoidosta päästyäni lähdin ryyppäämään. Minulla oli aiemmin todettu olevan mielen-terveysongelmia, johon minulle oli määrätty rauhoittavia lääkkeitä. Tulin niistä riippuvaiseksi. Lääkärit eivät tätä uskoneet tai edes välittäneet. Pääsin aikuisten lasteni tukemana sellaiseen hoitolaitokseen, jossa tämä ymmärrettiin. Hoidossa ollessani tutustuin AA:han ja ymmärsin olevani alkoholisti.

7.1.5 Aikuisuuden tarinat – Toipumistarina ja identiteetti

Toipumisajan identiteettiä tarkastellessani merkityksellisiksi tekijöiksi muodostuivat suhde AA:han ja/tai uskoon sekä suhde läheisiin. Oma erityinen merkityksensä oli koetulla elämän käännekohdalla sekä siitä syntyvällä muutostarpeella. Kaikissa kertomuksissa kertojilla ilmenee ongelmien ja vastoinkäymisten kasaantumista, fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia, pohjan kokemista, epätoivoa ja epäonnistumista elämän eri osa-alueilla. Muutostarve ilmenee kertomuksissa kertojien pohtiessa elämäänsä ja omaa persoonaansa kokemustensa kautta. Kertojat ymmärtävät omat muutostarpeensa mielekkäämmän elämän saavuttamiseksi ja sen löytämiseksi. Kertomuksissa AA:n merkitys muodostuu kertojille suureksi tekijäksi heidän toipumiselleen. Kertojien kuvauksissa AA:n avulla pysyy raittiina ja kuuluu selviytyjiin, elämä muuttuu ja ymmärtää alkoholismin sairaudeksi. Kertomuksissa kertojien pari- ja perhesuhteet ovat kariutuneet tai ovat olleet koetuksella. Läheisten on ollut vaikea ymmärtää alkoholismia ja sen mieltämistä sairaudeksi.

Seuraavassa tyypikuvauksessa tulee esiin, kuinka ongelmien kasautuminen johtaa yhä syvenevään ahdinkoon, josta ei nähdä olevan ulospääsyä. Näin ollen sosiaaliset yhteisöt ja hoitojärjestelmät määrittelevät identiteetin suunnan.

Olin kompromissiton ihminen, jolla oli hengellinen tyhjiö. Niiden vuosien aikana ha-josin ihmissuhdetragedioissa ja koin velkaantumisen ja paljon vastoinkäymisiä ja lopulta myös täydellisen pohjan. Olin tautikokoelma, joka kävi itsemurhan partaalla. Minut määriteltiin työkyvyttömäksi ja mielisairaaksi. Alkoholismini oli tuhota per-heeni. Perheeni ei käsittänyt alkoholismia sairaudeksi vaan piti sitä selkärangatto-muutena.

Kertomuksista ilmenee, että viimeistään tässä vaiheessa aikuisuuden identiteetti joutuu kriisiin. Ongelmien ja vastoinkäymisten kasaantuminen pakottavat tutkittavat ottamaan kantaa omaan elämäänsä ja omiin käsityksiinsä. Kertomuksissa käännekohdan kokeminen johtaa muutostarpeeseen. Koski-Jännes (1998) näkee, että riippuvuuskäyttäytymisen muutokseen liittyy usein jonkinasteinen identiteetikriisi. Ihminen tajuaa, ettei olekaan sellainen kuin haluaisi olla tai kuvitteli olevansa. Ihmiselle paljastuu valheellinen elämä ja siten käsitys hyvästä elämästä murtuu. Jotta ihminen selviytyy kokemastaan kriisistä, hän joutuu ottamaan kantaa siihen, toimiiko hän omien arvojensa mukaisesti. Törmäys todellisuuteen käynnistää prosessin, jonka tuloksena ihminen saavuttaa uudenlaisen, ongelmasta toipuneen ihmisen identiteetin. (Koski-Jännes 1998, 172.) Hän toteaa lisäksi, että ihmisillä, joilla päihteet ja addiktiivinen käyttäytyminen ovat sidoksissa heidän minäkäsitykseensä ja selviytymistä koskeviin uskomuksiinsa, on edessään perustavanlaatuisia ”identiteettiprojekteja” eli he joutuvat rakentamaan identiteettinsä uudelleen aivan toiselta pohjalta. (Koski-Jännes 1998, 171.) Kertomuksista on nähtävissä, että tutkittavien minäkäsitykset ja selviytymistä koskevat uskomukset ovat selvästi sidoksissa heidän addiktiiviseen käyttäytymiseensä. Tämän oivallettuaan tutkittavat lähtevät rakentamaan identiteettiään uudelta pohjalta AA:n ohjelman avulla.

Tässä tyypikuvauksessa tulee esiin riippuvuuskäyttäytymisen muutokseen liittyvä identiteetikriisi. Uuden identiteetin rakentaminen tapahtuu vähitellen AA:n avulla.

Lopulta AA:n avulla opin lieventämään elämänasennettani vähän kerrallaan. Huomasin olleeni valehtelija ja havaitsin että, juova elämä oli perustunut valheeseen. Ymmärsin alkoholismin luonteen ja opin ymmärtämään itseäni ja hyväksymään sairauteni. Elämäni muuttui, jolloin arvot tulivat kohdilleen ja hengellinen tyhjiö täyttyi. Tämä oli perheelle helpotus. Ymmärsin, että ilman raittiutta minulla ei olisi mitään.

7.1.6 Aikuisuuden tarinat – AA-tarina ja identiteetti

Koska kertomuksissa painottuu AA:n merkitys, koin tarpeelliseksi tarkastella kertomuksissa ilmentyvää AA:laista identiteettiä. Kertajat kuvailevat AA:n ohjelman merkitystä ja sen tärkeyttä omalle toipumiselleen. Kertojien puheissa vertaistuen merkitys toipumiselle nousee suurimmaksi tekijäksi. Kertomuksista ilmenee, kuinka kertajat ovat AA:n ohjelman avulla oppineet tuntemaan itseään ja kuinka he ovat muuttuneet ihmisinä. Tämän seurauksena kertojien elämänlaatu on parantunut ja he ovat löytäneet tarkoituksen elämälleen.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta ilmenee, kuinka AA:n ohjelman merkityksen oivaltaminen johtaa toivottuun muutokseen. Täten identiteettikäsitys itsestä muuttuu ja mahdollistaa paremman elämän elämisen raittiina.

Raittiina tarvitsi alkaa puhumaan totta. AA:n ohjelman avulla oppii tuntemaan itseään, sopeutumaan elämään ja olemaan tasapainossa itsensä kanssa, josta syntyy tyytyväisyys elämään. AA:n ohjelma on eräänlaista luonteenkasvatusta, jossa apuna pidetään päiväkirjaa. Tämän kautta minulle selvisi elämän tarkoitus. Koen itseni selviytyjäksi, pyrin myös hyvittämään tekoni ja ymmärtämään muita alkoholisteja. AA pelasti henkeni.

AA-elämäntarinoita tutkiessaan Arminen (1994) havaitsi, että elämäntarinat kerrotaan limittäisiin sosiaalisiin ja ajallisiin tasoihin, joissa tarinat kasvavat ja kulkevat eri suuntiin. Näin tarinoissa kertojien identiteetti versioituu kytkeytyen kuitenkin AA-yhteisön näkökulmaan. Näiden versioiden esittämisen kautta AA-elämäntarinoissa AA:lainen identiteetti vahvistuu erottautumalla varhaisemmista ”ei-

AA:laisista” versioista. Tämä mahdollistaa samalla sekä identiteettien moninaistumisen että kehittymisen kohti toipumista ja raittiutta AA:n piirissä. (Arminen 1994, 148–149.) Hän toteaa lisäksi, että elämäntarinoissa kuvattu ja niiden kertomisen kautta tuotettu alkoholistin toipuminen AA:ssa toteutuu identiteetin lisääntyvänä reflektiivisyytenä. (Arminen 1994, 178.)

Hännisen (2003) mukaan tällöin on kyse ihmisen reflektoidusta identiteetistä, joka muodostuu ihmisen kertoessa itselleen tarinaansa. Täten identiteettiä voidaan tietoisesti luoda ja tulkita uudelleen. Tietoinen identiteetin luominen on reflektiivistä, pohdiskelevaa ja refleksiivistä, itseään muokkaavaa. Näin ollen tarinaansa muodostaessaan ihminen voi tietoisesti muokata itseään, asettaa itseään koskevia tavoitteita ja vaatimuksia erilaisten elämänmuutosten yhteydessä. (Hänninen 2003, 60–62.) Kertomuksissa tutkittavat pohtivat identiteettinsä uudelleen rakentumista ja sitä, miten vanha (alkoholistin) identiteetti on muokkautunut uudeksi (toipuneen alkoholistin) identiteetiksi AA:n ohjelman piirissä.

Tässä tyyppikuvauksessa nähdään, miten AA:n ohjelman avulla toipuminen herättää tietoisien identiteetin muokkaamisen. Tämä nähdään tarpeellisena, jotta voidaan saavuttaa pysyvä raittius sekä henkisellä että fyysisellä tasolla.

AA:n ohjelman avulla ymmärsin, että se viina on vaan se alkoholismin näkyvin oire. Pelkkä juomatta oleminen ei riitä raittiina pysymiseen, vaan tarvitaan sitä luonteenkasvatusta. Tämä luonteenkasvatus ja itsensä tunteminen tapahtuu AA:n ohjelmassa askeleiden avulla. Nämä askeleet pitää tehdä erittäin huolellisesti ja perusteellisesti. Olen muuttunut siitä juovasta ihmisestä todella paljon, ajatustavat ja –mallit ovat ihan eri maailmoista. Sellaisesta ymmärryksen tason olemassaolosta ei edes tiennyt silloin juovana aikana. Vertaistuki on ollut omalle toipumiselleni tärkeintä. Se, että AA-ryhmässä puhutaan omasta kokemuksesta eli, jos toisten puheenvuorot toistuvasti satuttaa, niin silloin puhutaan myös minusta.

7.1.7 Aikuisuuden tarinat – Nykyisyyden tarina ja identiteetti

Nykyinen tai tuleva identiteetti näyttäyty kertomuksissa kertojien suhteella omiin voimavaroihinsa ja selviytymiskeinoihinsa. Kertomuksissa kertojat ovat löytäneet omat voimavaransa ja voimavaroihinsa vaikuttavat tekijät. Kertojille AA:n merkitys näyttäyty edelleen vahvana omien voimavarojen kannalta. Kertojat ymmärtävät ja hyväksyvät itsensä paremmin kuin juomisaikana ja elävät parempaa elämää kuin ennen. Kertomuksissa tulevaisuus nähdään valoisana ja myönteisenä.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta ilmenee, miten omien voimavarojen löytyminen ja sosiaalisten suhteiden lisääntyminen vahvistavat sekä persoonallista että sosiaalista identiteettiä.

Olen oivaltanut, että valheellinen elämä vie voimavaroja. Voimavaroja säästyy, kun pyrkii elämään rehellistä elämää. AA:n itsetutkiskelun kautta löytää itsestään uusia voimavaroja. AA:laisten ystävien kautta sosiaaliset suhteeni ovat parantuneet ja ihmissuhdetaitoni ovat kehittyneet. Perheen tuki on muodostunut tärkeäksi voimavaraksi toipumisen kannalta. Harrastus- ja yhdistystoiminta antavat merkityksellistä sisältöä elämäni. Ymmärrän nykyään omat rajoitukseni ja oman roolini tässä yhteiskunnassa. Raittius ja itsensä hyväksyminen ovat parasta, mitä minulle on tapahtunut.

Kertomuksista ilmenee, että tutkittavat ovat rakentaneet sekä sosiaalista että henkilökohtaista identiteettiään saavuttaakseen riippuvuudesta vapaan identiteetin. Tutkittavien identiteetti on selkiytynyt omien voimavarojen löytymisen myötä. Vaikka tutkittavien minäkäsitys on muuttunut, on AA:lainen identiteetti edelleen vahvasti läsnä kertomuksissa. Ruisniemi (2006) havaitsi tutkimuksessaan, että addiktin identiteetin omaksuminen voidaan nähdä turhan yksipuolisena ja elämää rajoittavana tekijänä tai toisaalta se voidaan nähdä selkeänä ja riittävän tiukkana identiteettinä, jota tarvitaan kyetäkseen elämään ilman päihteitä ja selviytyäkseen elämässä. (Ruisniemi 2006, 246.) Tutkittavieni kertomuksissa oli joidenkin kohdalla selkeästi nähtävissä pitäytyminen edelleen alkoholistin identiteetissä. Näkemystä perusteltiin sillä, että ainoastaan alkoholistin identiteetin omaksumisella pystytään turvaamaan oma päihteettömyys tulevaisuudessakin. Toiset taas kokivat alkoholistin identiteetin ylläpitämisen

rajoittavan uutta näkemystä ja kokemusta omasta itsestä tämänhetkisessä elämässä. Joka tapauksessa näyttää siltä, että tutkittavien näkemys alkoholistin identiteetistä tässä elämänvaiheessa vaikuttaa jossain määrin ristiriitaiselta.

Tässä tyyppikuvauksessa on nähtävissä, että alkoholistin identiteetissä pitäytymisellä halutaan turvata päihteetön elämäntapa.

Teen työtä AA:n eteen elämäntarkoitukseni mukaisesti niin kauan kuin jaksan ja pysyn. Yritän pysyä päivä kerrallaan selvin päin. Alkoholismi ei poistu minusta tässä järjestelmässä, vaikka kuinka yrittäisin unohtaa sen olemassaolon. Parempaa elämää tämä kuitenkin on kuin se aikaisempi elämä.

Seuraavasta tyyppikuvauksesta ilmenee, että alkoholistin identiteetistä on etäännytty ja tilalle on muodostunut vaihtoehtoisia käsityksiä omasta identiteetistä.

Tämä harrastus- ja yhdistystoiminta on tehnyt sen, että AA:ssa käyminen on jäänyt vähemmälle. Perheen antama tuki on minulle hyvin tärkeässä asemassa ja lastenlapsistani saan iloa elämään. Olen näistä oikein kiitollinen. AA säilyy turvapaikkana, johon voi aina palata.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimusprosessin lähtökohtana on ollut kiinnostus päihderiippuvuudesta toipuvien elämäntarinoita kohtaan. Olen ollut kiinnostunut siitä, mitä ja miten päihderiippuvuudesta toipuneet kertovat elämästään ja elämänsä tapahtumista sekä siitä, miten he näkevät ja kokevat itsensä elämänsä aikana. Tutkimuskysymykseni ovat tarkentuneet tutkimusprosessin aikana. Keskeiseksi tutkimustehtäväksi on muodostunut päihderiippuvuudesta toipuvien identiteetin tarkastelu heidän elämäntarinoissaan. Tutkimuskysymyksiäni avulla olen selvittänyt, millaisena päihderiippuvuudesta toipuvien identiteetti näyttää heidän kertomuksissaan suhteessa lapsuuden perhee-

seen, päihteiden käyttöön sekä toipumiseen. Tutkimuksessani olen tarkastellut tutkittavien identiteetin kehittymistä ja identiteetin muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä analysoimalla haastatteluaineistoa narratiivisin keinoin.

Identiteetin tarkastelussa olen käyttänyt erilaisia identiteettiteorioita ja näkemyksiä kuvaamaan tutkittavien identiteetin muodostumista eri elämän vaiheissa. Tällä tavoin olen pyrkinyt saamaan aineistosta esiin moniulotteisen käsityksen identiteetin muodostumisesta. Tutkimus tulosten ja aikaisempien tutkimusten valossa olen tullut siihen johtopäätökseen, että identiteetin tarkasteluun soveltuvat yhtäläillä sekä psykologian että sosiaalitieteiden piirissä vaikuttavat näkemykset. Erilaisissa näkemyksissä on havaittavissa sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Niiden avulla identiteetin muodostumisen on mahdollista nähdä sekä sisältä- että ulkoapäin ohjautuvaksi. Näkemyksestä riippumatta yhteistä erilaisille näkemyksille on vuorovaikutuksen merkitys identiteetin kehittymiselle.

Tutkimus tuloksista on havaittavissa, että tutkittavien identiteetit ovat kehittyneet ja muuttuneet heidän elämänsä aikana lapsuudesta nykyhetkeen asti. Lapsuuden ja nuoruuden identiteettiä tarkastellessani merkityksellisiksi tekijöiksi on muodostunut varhaisten vuorovaikutussuhteiden ja perheen merkitys tutkittavien identiteetin kehittymisessä. Kertomuksista on havaittavissa, että lapsuuden ja nuoruuden kehitysvaiheiden vaarantuminen on vaikuttanut tutkittavien heikentyneeseen identiteettikäsitykseen. Täten voidaan nähdä, että päihteet ovat toimineet heikon identiteetin suojana. (Taitto 1998, 47–50) Erityisesti päihteiden käyttö ja siitä toipuminen ovat vaikuttaneet merkittävästi tutkittavien identiteetin muutokseen. Vaikka koetut elämänmuutokset ovat olleet yksilöllisiä, yhteistä on ollut käsitys oman identiteetin muutostarpeesta. Jokainen tutkittavista on käynyt toipumisprosessissaan jonkinlaisen identiteettikriisin, jossa aiemmin koettu identiteetti on joutunut ristiriitaan suhteessa uuden identiteetin omaksumiseen. Päihderiippuvuudesta luopuminen edellyttää usein jonkinasteista identiteettityötä. (Koski-Jännes, 1998, 172–173.) Tutkittavilla tämä identiteettityö näyttäytyi sekä persoonallisen että sosiaalisen identiteetin rakentamisena. Joillakin tutkittavilla korostui enemmän sosiaalisen identiteetin muutos ja siten tarve sitoutua AA:laiseen identiteettiin. Toisilla taas persoonallisen identiteetin muutos oli merkittävämpi ja sitä kautta tarve luoda omia yksilöllisiä selviytymiskeinoja turvatakseen päihteetön elämäntapa. AA:lainen identiteetti näyttäytyi tutkittavilla suhteel-

lisen vahvana, vaikka jotkut olivat siitä etäänntyneet. (Ruisniemi 2006, 243; Arminen 1994, 148–149.) Lisäksi tutkimuksessa tuli esiin se, kuinka erilaiset sosiaaliset järjestelmät ja yhteiskunnan käsitykset ovat omalta osaltaan vaikuttaneet tutkittavien identiteettikäsitykseen.

Tutkimukseni painottuessa elämäntarinoiden kautta tulkittuihin identiteettikäsityksiin, halusin lisäksi tuoda esiin tutkittavien oman näkökulman riippuvuutensa syntymekanismeista. Tutkittavien näkemykset kertovat siitä merkitysjärjestelmästä, jossa he ovat eläneet. Tutkimukseni tuloksissa selvisi, millaisia selitysmalleja tutkittavani antavat kertomuksissaan omalle päihderiippuvuudelleen. Päihderiippuvuus selittyy tutkittavien kertomuksissa eri tavoin. Yhteistä on kuitenkin näkemys kokemuksellisesta selitysmallista, jossa päihteiden avulla korjataan tai ”lääkitään” jotain koettua puutetta. Yksi tutkittavista näki päihderiippuvuutensa johtuvan lapsuuden aikaisista huonoista kokemuksista, jossa toimimattomilla perhesuhteilla oli oma osuutensa. Näin ollen tutkittava näki päihteiden käytön toimivan itselleen jonkinlaisena ”lääkkeenä”, jolla hän korjasi tai korvasi lapsuuden ajan tyydyttämättömiä tarpeita ja traumaattisia kokemuksia. Toinen tutkittavista näki päihderiippuvuutensa syntyyn vaikuttaneen osin puutteellisten perhesuhteiden ja osin ympäristötekijöiden. Päihteiden käyttö toimi tutkittavalla tunteiden säätelijänä sekä sosiaalisten suhteiden vahvistajana. Kolmas tutkittavista koki, että lapsuuden ajan perhesuhteilla ei ollut minkäänlaista vaikutusta päihteiden käytön syntyyn. Tutkittava näki päihteiden käytön liittyvän lähinnä oman persoonallisuuden ja koettujen fyysisten toimintojen vajavaisuuksiin. Toipuessaan päihderiippuvuudesta tutkittavat kokivat riippuvuuden AA:n käsityksen mukaan parantumattomana, tunne-elämän sairautena.

Tutkimusprosessin aikana ymmärrykseni ja käsitykseni päihderiippuvuudesta ja toipumisprosessiin vaikuttavista tekijöistä on laajentunut. Omassa tulkintamallissani yhdistyvät sekä psykologisten että sosiaalisten tekijöiden vaikutus riippuvuuden käsitteittämisessä. Ymmärrän myös AA:n käsityksen alkoholismista sairaudenkaltaisena tilana, jota tulee hoitaa AA:n ohjelman avulla. Lisäksi tärkeänä näen päihteiden käyttäjän kokemuksellisen selitysmallin, jossa päihde nähdään lääkkeenomaisena väylänä eheydenkaltaiseen tilaan.

Tutkimukseni perusteella voidaan havaita, että tutkittavieni riippuvuuskäyttäytyminen on ollut sidoksissa heidän identiteettikäsitteeseensä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että riippuvuuskäyttäytymisestä luopuminen ja pysyvän muutoksen saavuttaminen edellyttää muutoksia myös ihmisen omaa itseä koskevissa peruskomuksissa. Erityisen tärkeäksi tämä muodostuu silloin, kun riippuvuus aiheutuu näistä peruskomuksiin liittyvistä ongelmista eli mitä vaikeampi ja kokonaisvaltaisempi riippuvuus on, sitä tärkeämpiä identiteettikäsitykset ovat toipumisen kannalta. (Koski-Jännes 1998, 186–187.) Tämän näkemyksen perusteella tutkittavieni riippuvuus on ollut vaikea ja kokonaisvaltainen, jota voidaan kuvata myös päihderiippuvuuden ulottuvuuksilla (ks. luku 2). Johtopäätöksenä voidaan todeta, että ilman identiteettityötä tutkittavani eivät olisi saavuttaneet pysyvää muutosta riippuvuuskäyttäytymisessään eivätkä myöskään identiteettikäsitteessään. Täten identiteettityö tulee merkitykselliseksi kokonaisvaltaisen toipumisen kannalta riippumatta riippuvuuden tulkintamallista, toipumisreitistä tai identiteetin tarkastelukulmasta. Yhtä tärkeinä identiteettityön areenoina näkisin sekä AA:n että terapian avulla tapahtuvan identiteetin rakentamisen. AA:n piirissä toipuminen tapahtuu askeleiden avulla ja samalla askeleiden työstäminen mahdollistaa uuden identiteetin rakentamisen. Esimerkiksi Stanton Peele (2004) korostaa terapioiden, yhteisönvahvistusohjelman tai motivoivan haastattelun merkitystä toipumisessa, joissa keskitytään yksilön voimaan ja itseluottamukseen eli luodaan pystyvyyssodotuksia riippuvuuksista vapautumiseksi. Molemmissa toipumisen näkökulmissa muutoksen keskeisiksi elementeiksi muodostuvat esimerkiksi arvot, uskomukset, motivaatio, voimavarat, tuki, tavoitteet ja identiteetti.

Tutkimusprosessi itsessään oli mielenkiintoinen ja haastava. Tutkimusprosessin alussa minulle oli selvää vain tutkimuksen aihealue ja lähestymistapa. Tutkimusaineiston keräämiseen meni oma aikansa, koska alkuperäiset suunnitelmani tutkimusaineiston hankinnasta eivät toteutuneet. Tavoitettuani tutkimuksen kohderyhmän sain kerättyä osan tutkimusaineistosta eli tutkittavien elämäntarinat. Toisen osan tutkimusaineistosta keräsin haastatteleamalla tutkittavia heidän elämäntarinoidensa pohjalta.

Haastattelukokemukset olivat erittäin mielenkiintoisia ja opettavaisia. Haastatteluja tehdessäni havaitsin, että haastattelutilanteisiin kannattaa valmistautua mahdollisimman hyvin. Hyvästä valmistautumisesta huolimatta haastattelutilanteet saattoivat yl-

lättää. Tämän haastattelukokemuksen perusteella tärkeimmäksi tekijäksi haastattelu-tilanteissa muodostui kuitenkin hyvien vuorovaikutustaitojen merkitys.

Haastattelujen litterointivaihe oli yllättävän työläs ja aikaa vievä, vaikka aineistoni olikin suhteellisen pieni verrattuna jonkin laajemman tutkimuksen tekemiseen. Litterointivaiheen jälkeen pohdin, mitä aineistolle pitäisi ja voisi tehdä tässä vaiheessa. Päädyin teemakortiston laatimiseen, jonka avulla aineisto jäsenyi helpommin käsiteltävään muotoon. Tässä vaiheessa vielä mietin, mitä tutkimuksessani lopulta haluan selvittää. Pohdinnan jälkeen päädyin tutkittavien identiteetin tarkasteluun. Perehdyin identiteettiteorioista ja eri identiteettikäsitteistä kertovaan kirjallisuuteen. Huomasin pian, ettei identiteetin tutkiminen tulisi olemaan helppoa. Identiteettikäsitteiden ”viidakossa samoiltuani” identiteetin tarkastelun rajausta kävi yhä hankalammaksi. Halusin kuitenkin sisällyttää identiteetin tarkasteluun moniulotteisen näkemysmaailman, joten valitsin tarkasteluuni useampia lähestymistapoja.

Koska tutkimukseni lähestymistapa on narratiivinen, valitsin analyysimenetelmäksi juonirakenneanalyysin. Aluksi juonirakenneanalyysin käyttäminen aineiston analyysimenetelmänä ei oikein avautunut minulle. Hahmoteltuani aineistosta juonitiivisteitä ja tehdessäni juonirakennekuvauksia taulukkomuotoon juonirakenneanalyysin käyttäminen alkoi tuntua luontevalta. Havaitsin analyysiä tehdessäni, että yksinkertaisempiakin analyysitapoja olisi ollut käytettävissä, kuten esimerkiksi sisällönanalyysin käyttö.

Tutkimukseni lopputulokseen olen kuitenkin tyytyväinen. Tutkimusprosessin aikana olen laajentanut käsitystäni identiteetistä ja sen moniulotteisista tarkastelutavoista. Oli mielenkiintoista havaita, miten eri näkökulmat toivat tutkittavien kerrotuissa identiteeteissä esiin sekä yhteisiä että toisistaan poikkeavia tekijöitä. Tutkimukseni tulokset heijastelevat pitkälti aiempien tutkimusten tuloksia. Niin omassa tutkimuksessani kuin aikaisemmissakin tutkimuksissa keskeisellä sijalla ovat identiteettiin liittyvät kysymykset riippuvuudesta toipuessa. Erityisesti persoonallisen identiteetin rakentamiseen tulisi kiinnittää huomiota, tapahtuu toipuminen sitten erilaisten hoitojärjestelmien, terapian tai AA:n avulla.

Tämän tutkimusprosessin aikana havaitsin, että tutkimuksia päihteiden käyttöön, toipumiseen ja identiteettiin liittyen on tehty useita, mutta eri näkökulmista. Tämän myötä olen pohtinut, millaisia jatkotutkimussuunnitelmia näistä lähtökohdista voisi kehitellä. Tämän tutkimuksen ja aikaisempien narratiivisten päihdetutkimusten perusteella voidaan todeta, että narratiivista työskentelyä voisi kehittää päihdetyössä. Mielenkiintoista olisi tutkia narratiivisen työskentelymenetelmän käyttöä päihderiippuvuudesta toipumisessa. Ensin pitäisi tietysti selvittää, onko ja millä tavoin narratiivista työskentelymenetelmää käytetty toipumisen tukena. Asiaa voisi tutkia työmenetelmän toteuttajien ja asiakkaiden näkökulmasta.

LÄHTEET

Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere. Vastapaino.

Arminen, I. 1994. Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 188. Helsinki. Hakapaino Oy.

Dunderfelt, T. 2004. Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo. WSOY.

Erikson, E. 1962. Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä. Gummerus Oy.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä. Vastapaino.

Fadjukoff, P. 2009. Identiteetti persoonallisuuden kokoavana rakenteena. Teoksessa Metsäpelto, R-L. & Feldt, T. (toim.) Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Juva. PS-kustannus.

Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere. Vastapaino.

Heikkinen, H. 2007. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva. PS-kustannus.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Gaudeamus Helsinki University Press.

Holmberg, J. 2010. Päihderiippuvuudesta elämänhallintaan. Helsinki. Edita Oy.

Honkonen, R. 1995. Elämäkerrallinen lähestymistapa opiskelijatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Nieminen, J. (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13.

Hänninen, V. & Valkonen, J. 2002. Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen, J. (toim.) Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Helsinki. Yliopistopaino.

Hänninen, V. 2003. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 969. Tampereen yliopisto.

Koski-Jännes, A. 1998. Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu. Otavan Kirjapaino.

Kuusisto, K. 2010. Kolme reittiä alkoholismista toipumiseen. Acta Universitatis Tamperensis 1492. Tampereen yliopisto.

Ojanen, M. 1994. Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen. Tampere. Kirjatoimi.

Peele, S. 2004. Miten voitat riippuvuudet. 7 vallankumouksellista keinoa riippuvuuksista vapautumiseksi. Pieksämäki. Rasalas Kustannus.

Pulkkinen, L. 1992. Nuoren persoonallisuuden kehitys. Teoksessa Niemelä, P. & Ruth, J-E. (toim.) Ihmisen elämänsä. Keuruu. Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ruisniemi, A. 2006. Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Acta Universitatis Tamperensis 1150. Tampereen yliopisto.

Saastamoinen, M. 2001. Elämänsä, elämänsä ja muisteleminen. Teoksessa Kuusela, P. & Saastamoinen, M. (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktion näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.

Syrjälä, L. 2010. Elämänsä ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva. PS-kustannus.

Taitto, A. 1998. Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikasäätiön raporttisarja nro 24. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.

Tamminen, M. 2000. Paluu normaaliin. Tutkimus addiktiivisen päihteidenkäytön lopettamisesta. Stakes raportteja 247. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Voisitko kertoa hieman lisää lapsuudestasi?

Millaisia muistoja lapsuudesta tulee mieleesi? Ovatko ne hyviä ja/tai huonoja muistoja?

Tuleeko mieleesi henkilöitä, jotka ovat vaikuttaneet elämääsi positiivisesti ja/tai negatiivisesti?

Mitä voisit kertoa nuoruudestasi?

Tuleeko tältä ajalta mieleesi hyviä ja/tai huonoja muistoja?

Mitä voisit kertoa koulun käyntiin ja työelämään liittyvistä muistoista?

Miten kuvailisit ihmissuhteitasi?

Voitko kertoa hieman lisää perhesuhteistasi?

Millaisia ajatuksia sinulla on päihteiden käyttöön liittyen?

Miten olet kokenut päihteiden käyttösi aiemmin ja/tai tällä hetkellä? Onko jokin muuttunut?

Voitko kertoa jotain lisää toipumisprosessistasi?

Mitä ajattelet itsestäsi nyt?

Millaisia voimavaroja sinulla on raittiina pysymiseen?

Mitä ajattelet omista voimavaroistasi?

Millaisena näet tulevaisuutesi?

SUOSTUMUS OPINNÄYTETYÖHÖN OSALLISTUMISESTA

Minulle on selvitetty opinnäytetyön, Päihderiippuvuudesta toipuvien identiteetti elämäntarinoissa, tutkimuksen tarkoitus ja menetelmät. Olen saanut tietoa opinnäytetyön aiheesta ja sen lähtökohdista opinnäytetyön tekijältä, SAMK:n sosionomiopiskelija Erika Westerlundilta. Suostun haastateltavaksi tätä opinnäytetyötä varten. Haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Osallistun haastatteluun vapaaehtoisesti ja olen tietoinen siitä, että henkilöllisyyteni jää vain opinnäytetyön tekijän tietoon ja minua koskeva aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Minulla on myös oikeus keskeyttää osallistumiseni opinnäytetyöhön silloin, kun haluan eikä minun tarvitse perustella keskeyttämistäni opinnäytetyön tekijälle.

Päiväys

Haastateltavan allekirjoitus ja nimen selvennys

